

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE - PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY

TRESTNÁ ČINNOST MLÁDEŽE

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Zdena Michalová, Ph.D.
Autor diplomové práce: Martin Brychta
Bydliště: Na Jarově 2670, 130 00 Praha 3
Ročník: 5. ročník
Obor studia: SpPg - Učitelství
Typ studia: Magisterské, Prezenční
Dokončení diplomové práce: Duben 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně
s použitím uvedené literatury.

Souhlasím s dalším využitím této práce ke studijním účelům.

V Praze dne 10. 4. 2007

Martin Brychta

.....

KATEDRA SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Školní rok: 2003/04

Jméno a příjmení: Martin Brychta

Ročník: 5. ročník

Obor: Speciální pedagogika - učitelství

Typ studia: Magisterské, prezenční

Název diplomové práce: Trestná činnost mládeže

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Zdena Michlová, Ph.D.

Podpis vedoucího diplomové práce:.....

Podpis studenta:

Kontaktní adresa: Na Jarově 2670, Praha 3,
130 00
Tel.: 736 600 807

V Praze dne:

Podpis vedoucího katedry:

Velice rád bych poděkoval PhDr. Zdeně Michalové, Ph.D.
za odbornou pomoc a vedení mé diplomové práce.

Velice děkuji i svým rodičům, partnerce, bez jejichž
podpory by tato diplomová práce nemohla vzniknout.

Anotace

V diplomové práci se autor zabývá problematikou trestné činnosti dětí a mládeže, a to z úhlu pohledu příčin ke kriminalitě vedoucích. Jedná se o téma v odborné literatuře často diskutované. Práce nabízí přiblížení a zmapování současné situace v konkrétní oblasti Karlovarského kraje, na Sokolovsku.

Předkládá porovnání výzkumného vzorku dospělých, prokazatelně kriminalitu vykazujících jedinců, se vzorkem mládeže, aktuálně bez výrazněji manifestované sociálně patologické zátěže. Vyslovené hypotézy se soustřeďují na ověření a potvrzení vzájemné souvislosti mezi některými rizikovými faktory a poruchami chování, dále souvislostí poruch chování u dětí a mládeže a trestnou činností.

Zjišťují zastoupení jednotlivých druhů problémového, sociálně nápadného chování u mládeže. Ověřují souvislost kriminality, vzdělání, význam intelektového potenciálu. Prověřují vliv socializačního faktoru rodiny na vznik poruch chování, trestné činnosti, dále souvislost sociálně nápadného chování s užíváním drog.

Annotation

In his diploma work, the author deals with problems of criminal activities of children and the young ones in the view of causes leading to the crime.

It is about a very often discussed theme. The work offers both, approaching and mapping of the contemporary situation in the particular area of Karlovy Vary, region of Sokolov district.

The author presents comparison of research sample of adults, demonstrably crime committing individuals, together with the sample of the youth without significant demonstrated social-pathological load.

An expressed assumptions focus on verifying and acknowledgement of mutual connections between some risk factors and behaviour malfunctions and further, connections of children and youth behaviour disorders and their crime activities.

He is trying to find out the presence of single categories of problematic social close behaviour of the youth, verifying the connection education crime and meaning of intellectual potentials, and examining the influence of acculturation factor of family on origin of behaviour disorders, crime activities, and further, connection of social close behaviour with taking of drugs.

OBSAH

	Strana
Úvod	9
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1.1 Sociálně patologické jevy.....	11
1.2 Kriminalita.....	14
1.2.1 Trestná činnost mladistvých.....	16
1.2.3 Příčiny a podmínky	19
1.3 Poruchy chování.....	22
1.3.1 Exogenní faktory.....	24
1.3.1.1 Rodina.....	24
1.3.1.2 Škola.....	30
1.3.1.3 Způsob trávení volného času.....	33
1.3.1.4 Parta.....	35
1.3.1.5 Média.....	37
1.3.2 Endogenní faktory.....	39
1.3.3 Specifické poruchy chování.....	41
1.4 Agresivita.....	43
1.4.1 Vandalismus.....	47
1.4.2 Šikana.....	48
1.5 Zneužívání návykových látek.....	50
1.5.1 Alkoholismus.....	53
1.5.2 Nealkoholové závislosti.....	56
1.6 Druhy opatření vůči mladistvím.....	63
1.7 Systém školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.....	71

2	PRAKTICKÁ ČÁST.....	76
2.1	Zdůvodnění a cíl výzkumu.....	76
2.2	Nástroj sběru dat.....	77
2.3	Charakteristika výzkumného vzorku.....	78
2.4	Stanovení výzkumných hypotéz.....	80
2.5	Vyhodnocení výsledků jednotlivých hypotéz.....	81
2.6	Další zjištění.....	96
2.7	Výzkumy a statistiky	97
3	Závěr.....	101
4	Literatura.....	105
5	Přílohy.....	109

Úvod

Sociálně patologické jevy jsou a budou součástí jakékoli společnosti. Jedním z nejzávažnějších problémů v boji s kriminalitou je trestná činnost mládeže. Motivy, pohnutky a příčiny, které vedou mládež k takovéto činnosti, protispolečenskému chování, jsou různorodé. V současném zrychleném světě děti dospívají po fyzické stránce velmi rychle, zrání duševní však probíhá mnohem pomaleji. Společensky závadné chování ve věku, kdy si člověk buduje vlastní hodnotový systém, hledá své místo a uplatnění mezi ostatními, může být znakem poruchy jeho dosavadního vývoje, nevyhovujících vnějších podmínek, v horším případě vážnějšího narušení osobnosti. Může být však také důsledkem jeho přirozené nezralosti, nezkušenosti, bezradnosti vůči okolnímu světu. V každém případě takové chování signalizuje nebezpečí pro budoucnost jak tohoto mladého člověka, tak i jeho okolí. V některých případech u psychicky nezralých osobností pak může být touha vlastnit silnější, než vůle dodržovat normy a pravidla společnosti.

Protiprávní jednání dětí a mládeže je vážným problémem na celém světě, Českou republiku nevyjímaje. Bezprostředně po společenských změnách v naší společnosti po roce 1989 došlo k prudkému nárůstu těchto negativních jevů, nyní pokračuje vývoj trestné činnosti volněji.

Od roku 1990 v České republice probíhá, zejména ve vztahu k mladistvým delikventům, radikální dekriminlizace (určité jejich sociálně patologické jednání přestává být právem hodnoceno jako trestný čin) a depenalizace (za určité dříve

trestné jednání přestávají být soudně trestáni).

V rámci kriminální politiky se hledají a ověřují nové formy kontroly jak v preventivních strategiích, tak i v nových trendech trestní politiky - snižováním hranice trestní odpovědnosti u mládeže.

Současná hranice trestní odpovědnosti byla stanovena před mnoha lety a dnešní děti se liší od těch, na které byla tato hranice navržena. Je potřeba mít na zřeteli skutečnost, že vývoj probíhá u dětí různě rychle, takže např. dvanáctiletá dívka se může chovat podobně jako devítiletá, zatímco druhá má chování skoro na úrovni patnáctileté (ale jejich inteligence může být přitom stejná).

Trestná činnost dětí a mládeže se liší od trestné činnosti páchané ostatními věkovými skupinami. Trestná činnost je výsledkem působení a kombinace vlivů osobnostních, situačních, označovaných jako kriminogenní faktory. Přestupky a trestné činy se označují jako delikvence a souvisí s poruchami chování. Protispolečenské jednání se posouvá do stále nižších věkových skupin.

Tato práce předkládá porovnání výzkumného vzorku dospělých jedinců prokazatelně kriminalitu vykazujících se vzorkem mládeže aktuálně bez výraznější sociálně patologické zátěže. Kriminalita mládeže je zásadní problém, který musíme řešit rychle a zásahy proti ní musí být vedeny odborně, protože prodlení v jejím řešení má výrazné důsledky již pro nejbližší, natož vzdálenější budoucnost.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Sociálně patologické jevy

Norma (lat. norma - měřítko) představuje vše, co je ve společnosti považováno za zvyklé a osvědčené nebo přípustné, případně správné a žádoucí. Jedná se o zvyky, obyčeje, tradice, zákony či hodnoty společností všeobecně uznávané a respektované. Normy mohou mít podobu psanou i nepsanou, resp. formální i neformální.

Deviace (lat. deviatio - odchylka, úchylka) je jakákoliv odchylka od normy ve smyslu negativním i pozitivním. Za deviaci může být považována např. vražda, alkoholismus, nápadně nevkusné oblečení, ale také odbojářské aktivity v době nacistické okupace, absolutní hudební sluch či IQ v pásmu geniality (tzv. pozitivní deviace).

Každé porušení či odklon od normy je společností hodnoceno a sankcionováno pozitivní či negativní zpětnou vazbou (podle povahy deviace např. odnětím svobody, pokutou, výsměchem, pomluvou, oceněním, slávou). Lze konstatovat, že kde není norma, není deviace, ale i naopak - každá norma deviaci předpokládá.

Hranice mezi normalitou a abnormalitou bývá často obtížně rozeznatelná. Pro matematicko-statistické nebo čistě statistické pojetí normy je základním kritériem četnost hodnoceného jevu, typického pro danou populaci. Hodnota s nejvyšší četností se stává normou. Nemusí jít však o jev žádoucí, přesto je však matematicko-statistický výklad normy

relativně objektivní a faktograficky přesný. Co je považováno za normální závisí na dané kultuře i na historické etapě. Normy se mění v průběhu času. Stejně tak se mění hodnocení širší společnosti jedinců vzdalujících se právě platné normě. Hodnocení chování dětí je jedním z dobře pozorovatelných posunů hranic normy (norem).¹

Dle kritéria funkčnosti je normální to, co je účelné pro dosažení daného cíle. Dalším pohledem při vymezování normality je role médií. Někteří autoři (Vágnerová, Šulcová, Silvr) hovoří o stanovení pojmu normy mediální - tedy vzor opakovaného a často atraktivním způsobem prezentovaného jako žádoucí nebo standardní. (Výjimečný jedinec je tak předkládaný jako norma). Média ovlivňují i hodnocení některých jevů. Patologické jednání se medializací stává zcela běžným a normálním. U dětí pak dochází ke zvnitřnění takového chování, které vnímají a hodnotí jako normální.

Sociální patologie (řec. pathos - utrpení, vzrušení) je souhrnný název pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy, resp. společensky nebezpečné formy deviantního chování (sociálně patologické jevy, sociální deviace), případně označení pro vědní disciplínu zabývající se studiem příčin vzniku a existence těchto jevů.

Sociálně patologické jevy (resp. sociální deviace se někdy klasifikují podle stupně jejich závažnosti či nebezpečnosti. Takové dělení je spíše „pracovní“ nebo názorné, protože hranice mezi mnohými problémy je ve skutečnosti velmi úzká (např. vandalství a kriminalita).

Sociálně patologické jevy (resp. sociální deviace) se tedy detailněji člení na:

I. Negativní společenské jevy.

¹ Michalová, Z: Analýza dílčích aspektů specifických poruch, Praha, UK, 2004.

Jde o fenomény charakteristické pro moderní společnost. Míra nebezpečnosti či závažnosti je nízká, stejně jako jejich konečný dopad na společnost. Společností jsou víceméně tolerovány např.: nezaměstnanost, fluktuace, bída, nemocnost, úrazovost, populační nerovnováha, rozvodovost a další.

Protiprávní jednání dětí a mládeže je vážným problémem na celém světě, Českou republiku nevyjímaje. V současném zrychleném světě děti dospívají po fyzické stránce velmi rychle, zrání duševní však probíhá mnohem pomaleji. Společensky závadné chování ve věku, kdy si člověk buduje vlastní hodnotový systém, hledá své místo a uplatnění mezi ostatními, může být znakem poruchy jeho dosavadního vývoje, nevyhovujících vnějších podmínek, v horším případě vážnějšího narušení osobnosti. Může být však také důsledkem jeho přirozené nezralosti, nezkušenosti, bezradnosti vůči okolnímu světu. V každém případě takové chování signalizuje nebezpečí pro budoucnost jak tohoto mladého člověka, tak i jeho okolí. Právě vzhledem k vývojovému stadiu, v němž se lidé v tomto věku nacházejí, uznává se, že oproti dospělým pachatelům je u nich v reakci na jejich prohřešek třeba dát jednoznačně přednost výchovné a nápravné stránce před aspektem trestajícím.

Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. To je dáno stupněm psychického a somatického vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páčání trestné činnosti. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli a ve skupině. Trestná činnost je ve většině případů páčána živelně pod vlivem momentální situace (převládá emotivní motivace oproti rozumové). Impulsem pro trestnou činnost je

v řadě případů alkohol, případně jiná návyková látka zvyšující agresivitu a nepřiměřené reakce. Příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu. Trestná činnost se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětů a znehodnocením zařízení.

Některé znaky způsobu spáchání trestné činnosti souvisejí se somatickými znaky pachatele, např. vyšší rychlostí pohybu, mrštností, obratností, menší postavou a nižší váhou. Výběr předmětu útoku je určován jiným hodnotovým systémem než u dospělých.

Mladí pachatelé často odcizují předměty, které momentálně potřebují nebo které se jim vzhledem k věku líbí (např. automobily, motocykly, videa, televizory, oblečení, zbraně, nože, alkohol, cigarety).

II. Asociální společenské jevy. Sem lze zařadit problémy jako výtržnictví, vandalismus, šikana, aktivity sprejerů, sekty, extrémistická hnutí a skupiny, projevy xenofobie a rasismu apod.

III. Antisociální společenské jevy. Do této kategorie spadá čtveřice oblastí s nejvyšší mírou společenské nebezpečnosti a závažnosti: kriminalita, závislosti, prostituce a sebevraždy.

1.2 Kriminalita

Kriminalita neboli zločinnost je společenský jev, kterým se rozumí souhrn trestné činnosti v určité oblasti za určité období.² Co je to trestný čin, stanovuje v současnosti

²Linhart, J. a kol.: Slovník cizích slov, Dialog, 2005.

platný trestní zákon, v němž je vymezeno, jaké podmínky musí jednat splňovat, aby bylo možno hovořit o trestném činu, a ve zvláštní části tohoto zákona jsou uvedeny všechny činy, které jsou v naší republice trestné, přičemž u každého je stanovena výše trestu. Již z toho, že kriminalita je jev společenský, je patrné, že se vyskytuje v každé společnosti a v každé době a pravděpodobně se ji nikdy nepodaří vymýtit. Protože všichni žijeme v určité společnosti, je přirozené, že se kriminalita dotýká všech. Jistě ne každý člověk má se zločinností přímou zkušenost, ale pokud někdo ještě nebyl pachatelem ani obětí, pravděpodobně se ho tento jev dotkl alespoň nepřímo.

Rozdělení kriminality:

- majetková - představuje převážnou část kriminality mládeže. Z teoretického hlediska lze majetkovou kriminalitu rozdělit do tří základních skupin. Do první skupiny řadíme trestné činy pro něž je charakteristickou pohnutkou ziskovost a směřují k obohacení pachatele. Druhou skupinu trestných činů, spočívajících zejména v poškozování cizího majetku, k jejichž naplnění pachatel není zpravidla veden úmyslem obohatit se reprezentují např. poškozování cizí věci, zneužívání vlastnictví a další. Třetí skupinu pak představuje podílnictví: pachatel využívá trestné činnosti páchané jinou osobou např. „praní špinavých peněz“. Za závažné lze považovat vývojové tendence věkové struktury pachatelů majetkových trestných činů. Výrazně se zvýšil podíl mladší věkové kategorie ve věku 15 až 20 let. Zejména znepokojivý je výrazný nárůst dětské kriminality.

- násilná kriminalita - jako pojem nebývá chápána jednotně. Rozdíly se projevují zejména v míře zahrnování násilí

směřující vůči osobě, věci, a násilí psychického (verbálního) a násilí fyzického. V trestním právu je nejobvyklejší pojetí, které se omezuje na úmyslné užití fyzického násilí, resp. pohrůžky násilím vůči osobě. Násilí může být motivováno nepřátelstvím (vražda) nebo může sloužit dalšímu účelu (loupež). Příčiny násilí ve společnosti jsou multifaktoriální. Násilí je podmíněno sociálně, kulturně, politicky, ekonomicky, psychologicky a fyziologicky.

- mravnostní kriminalita - lze rozlišit dvě odlišné podskupiny, a to sexuální kriminalitu (např. znásilnění, pohlavní zneužívání) a kriminalitu spojenou s dnes dekriminálnízovanou prostitucí (př. kuplířství, ohrožování pohlavní nemocí).

- organizovaná kriminalita - je dlouhodobá a plánovitá trestná činnost páchaná hierarchicky strukturovanou skupinou osob, mezi nimiž se uplatňuje dělba činnosti (skupina přijímá zvláštní ochranná opatření proti odhalení a postihu). Patří sem např. kriminalita spjatá s nočním životem a kriminalita drogová.³³⁾

1.2.1 Trestná činnost mladistvých

Spáchané trestné činy definované zákonem jsou označovány jako kriminalita. V tomto pojmu je obsaženo nejen protiprávní jednání osob trestně odpovědných, ale i jednání osob bez trestní odpovědnosti (mladších 15 let), které vykazuje znaky trestného činu. Jestliže pod kriminalitou rozumíme úhrn pro společnost nebezpečných jednání, pak u mládeže vzhledem

³ Zapletal, J.: Kriminologie, Policejní akademie, Praha, 2000.

k její věkové struktuře, biologickým, psychickým a dalším zvláštnostem, dochází k ještě další diferenciaci. Do kriminality mládeže se zahrnuje kategorie mladistvých 15 až 18 let, dětská prekriminalita do 15 let a kriminalita mladých dospělých od 18 do 26 let.

Přestupky a trestné činy dle našeho trestního řádu zahrnuje pojem delikvence. Stankowski definuje delikvenci takto: „Termín delikvence vymezuje masový sociální jev, spočívající v tom, že ve společnosti s určitou pravidelností a s předpokládanou intenzitou dochází k trestným činům. Sociální hledisko jevu se nejvíce zdůrazňuje jako delikventní chování v individuální nebo skupinové, náhodné i organizované. V souladu s definicí - zločinnost - je to soubor činů zakázaných zákonem pod hrozbou trestu.“⁴

Z psychologického hlediska je delikvence pojem související s poruchami chování. Jedná se o jakousi mravní narušenost, tedy o nesprávné reakce na podněty, které byly v minulosti spojeny s trestem, a tudíž jakési „nepoučení se z minulých chyb“ neboli nepodmínění reakce představou trestu.⁵

Trendy trestné činnosti mladistvých

Kriminální chování dětí a mladistvých má v naší společnosti vzrůstající tendenci přibližně od počátku 90 let a souvisí s celkovým uvolněním společenského klimatu po revoluci v r.1989. Přímo po změně totalitního režimu došlo k prudkému nárůstu této kriminality a po určitém výkyvu pokračuje nárůst volněji. Matoušek a Kroftová uvádějí trendy kriminality dětí a mladistvých: „...rostl i podíl mladistvých na počtu odsouzených, který dosáhl maxima 14,8 % v roce 1993. Od té

⁴ Stankowski,A.: Sociální patologie, OU PF, Ostrava, 2001.

⁵ Koudelková,A.: Psychologické otázky delikvence, VicoTire Publishing, Praha, 1995.

doby klesl podíl mladistvých do roku 1997 na 10,7 %, což je údaj jen málo odlišný od čísla charakterizujícího podíl mládeže na počtu odsouzených z konce osmdesátých let. Z toho vyplývá, že přes porevoluční výkyv se dlouhodobě podíl mládeže na soudem sankcionované kriminalitě zvyšuje jen zvolna; ...".⁶ Protispolečenské jednání se posouvá do stále nižších věkových kategorií. Mezi nejčastěji páchané kriminální činy patří: vloupání do objektů, krádeže věcí z automobilů, krádeže jízdních kol, krádeže v bytech. Jedním z trendů je i častější kriminální jednání ve vrstevnické skupině, partě, dětské organizované skupině - dětském gangu. Takové skutky se znaky trestného činu nepostrádají určitý stupeň organizovanosti, rozdělení rolí a koordinace činnosti. Trestná činnost dětí je právně nepostižitelná a obtížně sledovatelná. Její velká část zůstává v latentní podobě (je řešena napomenutím, domluvou rodičů, třídní důtkou ve škole...).

Objektem zájmu trestného činu majetkové trestné činnosti se stávají atraktivní věci - mobilní telefony, oblečení, kosmetika, elektrospotřebiče a jízdní kola. V souvislosti s násilnými trestnými činy uvedli Gjuričová a Žárský⁷: „... v oblasti násilné kriminality je vysoký podíl mládeže varující. Podle vývojových ukazatelů se počet stíhaných osob mládeže za násilnou kriminalitu zvýšil od roku 1977 o 150 % a v kategorii dětí až o 300 %".⁸

⁶ Matoušek, O. Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Praha, Portál, 1998.

⁷ Gjuričová, J., Žárský, M.: Vývoj kriminality v ČR, Kriminalistika 32, č. 1, 1991.

⁸ www.mvcr.cz

1.2.3 Příčiny a podmínky

Proces formování osobnosti - proces socializace - je velmi složitý. Znamená celoživotní vývoj člověka ve společenskou bytost.⁹ V průběhu socializace se vzájemně uplatňuje celá řada faktorů a to jak vnitřních, tak vnějších. V ideálním případě pak tyto faktory působí ve vzájemné jednotě a celý proces formování pak probíhá bez odchylek. Tyto faktory jsou nezbytné pro optimální psychický i fyzický vývoj daného jedince, pro rozvoj jeho sebeuvědomění - identity. Dojde-li k jeho narušení, čili k nesprávnému působení některého z faktorů, může dojít k narušení celého procesu formování osobnosti. Proto prostředí, ve kterém dítě žije, musí poskytnout dostatek příležitosti pro rozvoj jeho schopností. Pokud tyto příležitosti neposkytuje nebo je poskytuje zdeformované, je ohrožen proces socializace a sociální adaptace.¹⁰

Za podmínku trestné činnosti považujeme zejména situace, které usnadňují příčině její působení. Mezi příčinou a podmínkou je i užší, vzájemně zaměnitelný vztah. Např. neřešená podmínka kriminality se může stát příčinou a naopak neúčinný trest může vyvolat recidivní trestnou činnost. Toto poznání se neustále vyvíjí, mění a doplňuje. Vycházíme z toho, že trestný čin je výsledkem mezi člověkem jako subjektem a různými objekty jeho prostředí, produkt kombinace vlivů osobnostních a situačních. Poznání a analýza příčin kriminality jsou východiskem pro činnost orgánů usilujících o omezování a předcházení negativních společenských jevů. Umožňuje jednak kvalifikovaně prognózovat možný vývoj

⁹ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie I, Praha, 1996.

¹⁰ Čáp, J.: Psychologie pro učitele, Praha, SPN, 1980.

kriminality, snadněji nalézt pachatele, správně orientovat a soustředit svoji činnost a v neposlední řadě volit efektivní prostředky k omezování kriminality a jejímu předcházení. Často zde hovoříme i o kriminogenních faktorech. Označujeme jimi rizikové činitele, které vyvolávají, usnadňují nebo podporují páchaní trestných činů. Jsou to jevy, které v daném případě mají spíše charakter záměru, pohnutky či motivace spáchat čin nebo které vyvolávají neodpovědnost a nedbalost u neúmyslných deliktů.

Kriminogenní faktory můžeme zjistit u každého trestného činu individuálně, můžeme najít společné pro některé skupiny trestných činů či obecné, které platí a postihují kriminalitu jako hromadný jev.

Kriminogenní faktory v oblasti sociální - sem řadíme především faktory, které vyplývají z výchovného působení na jedince (v rodině, ve škole, na pracovišti). V procesu socializace si jedinec osvojuje návyky, vědomosti, pravidla a dovednosti nezbytné pro život. Je orientován k tomu, aby přijal za své ty hodnoty, které uznává společnost. Těžištěm je však rodina. Odráží důležité společenské problémy, jako je životní styl, bydlení, zaměstnanost. Do jejího prostředí se prakticky promítá ekonomický, společenský a kulturní život. Dále zde působí různá plejáda složek jako jsou vrstevníci, spolupracovníci, ale i různé úřady, policie apod. Významnou úlohu zde hraje jistě škola. Výsledkem může být např. to, že jedinec se nedopouští trestné činnosti, protože má strach z nepříznivých následků, nebo je přesvědčen, že dodržování pravidel je výhodnější. Vyšší úroveň zábran představuje pak úctu k autoritě a právnímu vědomí, které pak mohou vyústit v morální zásadovost.

Faktory v oblasti kulturní úzce souvisí s oblastí výchovy. Výsledkem jejich působení je určitý systém životních hodnot a jejich preference. Také oblast ekonomická bývá širokým polem vzniku a působení příčin a podmínek trestné činnosti.

Kriminogenní faktory v oblasti právní se zviditelňují zvláště v době, kdy se stává základním hlediskem momentální zájem určité politické strany o určitá témata a její schopnost je prosadit. Projevují se jako četné mezery v legislativě. Jsou zvýrazněny nízkou úrovní právního vědomí a vědomí mravního.

Kriminogenní faktory v oblasti politické a ekonomické. Negativní působení politiky může vyvolat nejen růst kriminality, ale vede i k rasismu, terorismu, ale také k násilné a majetkové trestné činnosti. Liberalizace cestování a uvolnění mezinárodních vztahů v oblasti kriminality otevřely cestu ruským, ukrajinským, čečenským, bulharským a v neposlední řadě i čínským mafiím, s nimiž se snaží zločinecké skupiny občanů naší republiky spolupracovat zejména při krádežích a pašování motorových vozidel, drog, drahých kovů apod.

Nezajímavými taktéž nezůstávají ani faktory v oblasti viktimologické. K trestným činům přispívá i lehkomyšlnost, neopatrnost či provokace ze strany oběti. Chlubení se podnikatelů svými finančními poměry či úspěchy přitahuje pachatele. Vyzývavé ženy nebo stopařky se snadněji stávají obětí znásilnění.

V případě kriminogenních faktorů v oblasti biologické a psychologické hovoříme o postižení různými poruchami, vrozenými nebo získanými. Se zvláštnostmi psychiky ve spojení s biologickými poruchami, se setkáváme u násilné trestné činnosti, jedná se např. o cholericke povahové rysy,

sníženou schopnost sebekontroly, a impulzivitu. Jako katalyzátor zde často hrají roli návykové látky. Podněcují negativní osobnostní vlastnosti, zejména nastavení na agresivní jednání v konkrétních situacích.

1.3 Poruchy chování

Příčinami poruch chování se zabývala celá řada etopedických, kriminologických a psychologických výzkumů, neboť znalost jejich etiologie je základním předpokladem pro prevenci delikvence. Závěry některých výzkumů zdůrazňovaly vliv sociálních faktorů, oproti tomu někteří autoři považovali sociální faktory pouze za prostředky usnadňující působení sociologických faktorů a v této souvislosti hovořili o tzv. patoplastickém terénu, ve kterém se patologicky uplatňují nežádoucí vlivy, kdy sociální působení je posledním podnětem, který celkovou poruchu zviditelňuje.¹¹

V posledních letech stoupá zájem o výzkum etiologie a léčby poruch chování. V současné praxi převládá hypotéza o multifaktoriálním podmínění poruch chování. Tato teorie předpokládá spolupůsobení různých vnitřních a vnějších faktorů. Vychází přitom z předpokladu, že člověk není pouhým objektem vlivu sociálního prostředí, ale subjektem složitých interakčních vztahů mezi ním a prostředím. Na delikventním jednání se spolupodílí různé vnější (exogenní) a vnitřní (endogenní) faktory.¹²

Zájem je orientován především k faktorům:

geneticko hereditárním,

¹¹ Klíma,P., Klíma,J.: Základy etopedie, SPN, Praha, 1978.

¹² Lakomá,J.: Skupinová psychoterapie v reedukačním procesu, Repronis, Ostrava, 1993.

biologickým,
psychosociálním,
otázky predikce z dětství do dospělosti.

Velký počet studií prokázal přetrvávání nesocializovaných poruch chování z dětství do dospělosti. Další studie prokázaly, že výskyt brachiální agresivity je významným prediktorem následné poruchy chování v adolescenci a mnohdy i v dospělosti.

Další rozdělení etiologických faktorů:

Prevokující: nejvýznamnější je dědičnost, větší výskyt poruchového chování je zaznamenán u mužů, souvislost se hledá např. v odlišné výchově dívek a chlapců a ve vyšší agresivitě.

Preformující (socializační):

Zde sehrává důležitou roli rodina a její vliv na dítě. Z tohoto pohledu rozlišujeme rodiny funkční, problematické, dysfunkční, afunkční.

Problém se socializační funkcí mají jedinci, jejichž rodiče jsou sami abnormálními osobnostmi, děti z rodin s abnormální strukturou, děti subdeprivované. V rámci širšího sociálního prostředí sehrává důležitou roli skupina vrstevníků. Poskytuje jedinci pozitivní (negativní) a nepostradatelné vztahy, v jejichž rámci získává dítě určitý sociální status nezbytný pro rozvoj jeho identity.

Provokující:

Mívají charakter psychicky náročné zátěžové situace, narušující homeostázu organismu. Vliv má míra frustrační tolerance jedince. Tato odolnost vůči zátěži je podmíněna vrozenými vlastnostmi CNS, věkem, inteligencí a dosavadní životní zkušeností.

Jednoznačným faktem je skutečnost, že při vzniku poruchy chování se jedná vždy o kombinaci faktorů.

1.3.1 Exogenní faktory

Mezi nejvýznamnější faktory juvenilní delikvence patří vliv nejbližšího okolí, tj. rodiny, vrstevníků (tzv. **mikrostruktura**), vliv školního prostředí, popřípadě pracovního kolektivu (**mezostruktura**) a vliv celospolečenský, politický, kulturní atd. (**makostruktura**).

1.3.1.1 Rodina

Rodina má mimořádný význam v procesu socializace, a to jakožto základní článek tohoto procesu. Dítě přebírá od rodičů vzory chování a jejich hodnoty, rodiče zabezpečují jeho potřeby.

Základem boje s trestnou činností mládeže je výchova v rodině. Zejména zde se vytvářejí počátky poznání a chápání složitých vztahových otázek jak v samotné rodině, tak i ve společnosti. Odtud pramení a utvářejí se názory a morální kvality každého jedince. Není, a nikomu ani nemůže být, lhostejné, vychovává-li rodina dítě s pokrokovými názory na život ve společnosti, nebo morálně i charakterově nestálého jedince s deformovanými názory na život v naší společnosti a svým způsobem tedy člověka, u kterého se tak mohou vytvořit

předpoklady vedoucí k nerespektování a v krajním případě k porušování zákonů. Proto výchova v rodině nemá a ani nemůže mít soukromý charakter, ale je vážnou společenskou funkcí, plněním zodpovědné občanské povinnosti. Proto výchova dětí v rodině především žádá, aby byl v rodině vytvořen harmonický soulad mezi rodiči a samozřejmě i mezi rodiči a dětmi.

Často se stává, že se rodiče podivují nad agresivními vlastnostmi svých dětí. Někteří rodiče obviňují z výchovného selhání dětí například školu, kamarády, anebo dokonce společenské prostředí. Přiznat si chybu ve výchově dítěte, znamená změnit náhled na celkový nepříznivý výsledek výchovného působení. Nehledejme chyby jen ve své ratolesti, i když cítíme zlost na potomka za jeho špatné vlastnosti, ale mějme vztek především sami na sebe. Je-li potomek výchovně problémový a nezvladatelný, záměrně nehledejme viníky kolem sebe, ale klidně si přiznejme, že příčinou výchovného selhání dítěte jsme především my sami, případně celá naše rodina a situace v ní.

Dobré i špatné vlastnosti dítěte jsou v drtivé většině případů vždy projevem rodinné výchovy a zároveň důsledkem situace, která v rodině vládne. Dítě je tedy povětšinou naším vlastním obrazem, naší vizitkou a výslednicí našeho vlastního života a partnerských vztahů. Poruchy chování u dítěte mají tedy vždy svou příčinu či komplex příčin.

Výchova dětí v rodině je tím nejotevřenějším a nikdy nekončícím procesem, který se zcela neuzavře.

Vzhledem k tomu, že více než polovina manželství rodičů delikventních osob byla narušena, nebo rozvrácena, můžeme považovat neklidné a disharmonické rodinné prostředí za

častý průvodní jev u většiny delikventní populace. Tento jev vyvolává zřetězený důsledek - jinou výchovu než rodinnou (náhradní výchova, pěstounská péče, výchova ve výchovných zařízeních - dětských domovech, dětských domovech se školou, výchovných ústavech) a výchovu v neúplných rodinách. Taktéž rodinné prostředí nefunkční, naplněné hádkami a konflikty rodičů vytváří mnohem méně příznivé rodinné klima. K těmto faktorům přistupují ještě další zjištěné souvislosti např. nepřiměřený a nevyvážený výchovný přístup rodičů, alkoholismus a kriminalita rodičů apod.

Mezi rizikové, z hlediska struktury rodiny, lze řadit neúplné nebo doplněné rodiny. Tyto vznikají nejčastěji rozvodem, popř. sňatkem rozvedených rodičů. V těchto typech rodin podle některých autorů žijí třikrát až čtyřikrát častěji děti delikventní než děti nedelikventní.¹³ Rozvod a především různě dlouhé období manželské krize rodičů provázené konflikty, jichž je dítě velmi často svědkem, představuje pro dítě obrovskou psychickou zátěž. Nedostatečná pozornost věnovaná dítěti a protichůdné výchovné postupy rodičů, kteří tímto způsobem "bojují" o zachování či získání přízně dítěte, mohou vést ke ztrátě důvěry dítěte k rodičům, ke ztrátě rodičovské autority a především ke ztrátě rodinného zázemí. Náhradní plnění zmíněných potřeb hledá dítě, v lepším případě, u jiných členů rodiny (zpravidla prarodiče), v horším případě pak, pokud rodiče neuspokojí potřeby dítěte (např. potřeba akceptace jeho osobnosti, dostatečná pozornost, pocit citového zázemí apod.), postrádá pozitivní primární vazby. Pak se často stává „náhradní primární skupinou“ nezletilého problémového jedince namísto rodiny, parta.

¹³ Lakomá, J.: Skupinová psychoterapie v reedukačním procesu, Repronis, Ostrava, 1993.

Je třeba si také uvědomit, že ani úplná rodina sama o sobě nezaručuje kvalitní výchovu a že kvalita výchovy v ní ve značné míře závisí na osobnostních kvalitách rodičů. Některé výzkumy ukazují, že mezi rodiči juvenilních delikventů se častěji vyskytují takové charakteristiky, jako např. základní vzdělání či vyučení. S tímto souvisí i druh zaměstnání, styl života a celková sociokulturní a socioekonomická úroveň rodiny. Častější je zjištění morálních a charakterových vad, asociálních sklonů, alkoholismu, drogových závislostí a trestné činnosti rodičů delikventů.¹⁴

Podle Nezkusila se psychické poruchy u delikventní mládeže vyskytují v průměru 17,2 % ku 3,6 % k poruchám u mládeže nedelikventní, přičemž autor předpokládá ještě vyšší poměr, a to vzhledem ke skutečnosti, že lékařsky vyšetřeni byli pouze ti mladiství, u nichž se projeví příznaky duševní poruchy.¹⁵

Do delikventního jednání mohou vyústit nevyřešené nitroduševní nebo vnitrorodinné konflikty (potlačování nebo neuspokojování potřeb dítěte, nedostatky v rodičovském systému hodnot a chování). Delikvence je v tomto případě symptomem neurotické osobnostní poruchy, vzniklé na základě těchto konfliktů, a je zaměřena spíše proti společnosti (delikvence dětí z rodin s lepším sociálním statutem).

Podrobně tento mechanismus vzniku delikvence analyzovala Koudelková.¹⁶ **V rámci konfliktů nitroduševních uvádí několik mechanismů delikvence:**

mechanismus nevědomé agrese, kdy trestný čin, např. krádež, nahrazuje uspokojení základní potřeby dítěte;

mechanismus potřeby pomoci, zde může delikvence upozorňovat

¹⁴ Lakomá, J.: Skupinová psychoterapie v reedukačním procesu, Repronis, Ostrava, 1993.

¹⁵ Nezkusil, J.: Česká kriminologie, Panoráma, 1978.

¹⁶ Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence, Vicotire Publishing, Praha, 1995.

na počínající duševní poruchu (deprese, sexuální porucha apod.) zejména v případě, kdy rodiče závažnost problému podceňují nebo jsou k dítěti nevšímaví;

mechanismus potřeby uznání, který je typickým zejména pro období dospívání jedince, který se cítí být izolován nebo přehlížen a antisociální čin má upoutat pozornost ostatních; mechanismus delikvence z pocitu viny, tento je popsán Freudem, podle něhož je delikvence navozena nevědomým pocitem viny a snahou být potrestán (vina nemusí být reálná, ale např. (fantazijní)).

U vnitrorodinných konfliktů rozeznává mechanismy, u nichž defekty v superegu dítěte odpovídají nedostatkům v superegu rodičů, kteří často podvědomě delikvenci svého dítěte podporují a nacházejí v ní zástupné uspokojení:

mechanismus obětního beránka, zde rodiče neuvědoměle podporují delikvenci jednoho ze svých dětí, nejčastěji nechtěného nebo vyžadujícího z různých důvodů přemíru času a finančních výdajů. Takové dítě se stává hromosvodem všech rodinných konfliktů a umožňuje rodičům uvolnění zakázaných impulzů;

mechanismus skryté stimulace, zde se nedostatky ve vývoji svědomí rodičů stávají pro dítě modelem, s nímž se identifikuje, přitom může jít o postoje ze strany rodičů (zjevné lži, podvody aj.) tytéž mohou být i skryté. Ve druhém případě je chování rodičů zdánlivě pozitivní, své skryté antisociální postoje vyjadřují nonverbálně nebo zbytečnými zákazy upozorňují dítě na určité přestupky. Dítě vycítí jejich očekávání a přestupků se dopustí, nebo dítě obviňují z činů, kterých se nedopustilo, a to je nakonec provede; mechanismus skrytého posilování delikventního chování, zde

ospravedlňování delikvence rodiči působí jako zpevňování negativních postojů. Nedůsledné nebo ambivaletní řešení situace dítě považuje za souhlas se svým chováním.¹⁷ Působení výše zmíněných mechanismů se předpokládá zejména u těch případů, které nelze vysvětlit sociálně ekonomickými důvody nebo výrazně psychopatickými rysy nezletilého.

„Není ani tak důležité zda je rodina úplná, ale jak funkční jsou vztahy mezi jejími členy.“¹⁸

Naproti tomu však „Stále platí, že neúplná rodina (zejména rodina s chybějícím otcem) se statisticky významně častěji vyskytuje jako charakteristika rodinného zázemí u delikventních osob. V souvislosti s tím se podtrhuje význam otcovského vzoru a otcovské autority.“¹⁹ Ať úplná nebo neúplná rodina významně formuje osobnost člověka, jsou v ní důvěrné vztahy a citové vazby. Výchova může ovlivnit, jak bude člověk v životě uznávat a ctít autority, jak bude lidem důvěřovat, jaké si vytvoří názory na svět a hodnoty, jak bude vycházet s ostatními apod. Velice přitom záleží na přístupu rodičů. Bude-li přístup k dítěti přespříliš autoritativní, může se stát, že z dítěte vyroste ušlápnutý neprůbojný jedinec, případně člověk, který si bude své pocity agrese vybíjet na slabších. Pokud však výchova dítěte bude naopak příliš liberální, je zde nebezpečí, že z něho jednou bude samorostlý jedinec bez úcty k autoritě. Výchova dítěte by se neměla brát na lehkou váhu. Rodiče by k ní měli přistupovat zodpovědně a nepodceňovat spolupráci s výchovnými institucemi, jako je např. škola nebo zájmové kroužky, ale třeba i pedagogicko-psychologická poradna. Důležitý je i čas, který rodiče věnují svým dětem. Zdaleka ne všechny děti dopouštějící se prohřešků proti normám společnosti jsou

¹⁷ Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence, Vicoire Publishing, Praha, 1995.

¹⁸ Němec, J.: Psychopatie a kriminalita, Centurion, Praha, 1993.

¹⁹ Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť, Slon, 1995.

z neúplných a rozvrácených rodin. V poslední době je velký počet takových, jejichž rodinná struktura je v pořádku, ale rodiče pro své povolání nemají na děti čas a snaží se jim to vynahradit zvýšeným hmotným nebo finančním zabezpečením a dárky. To však dětem nestačí a často pak hledají útěchu v drogách nebo v partách, kde se na sebe konáním větších nebo menších deliktů snaží soustředit pozornost a obdiv, čímž si nahrazují nedostatek lásky doma. Podíl dětí ze zjevně kriminogenních rodinných podmínek na celkovém počtu delikventních dětí činí až 70 %. Delikventní rodiče vytvářejí svým vzorem chování pro výchovu dětí mimořádně negativní podmínky.²⁰

1.3.1.2 Škola

Význam školy je dán již tím, že děti ve škole tráví podstatnou část svého formativního období. Jde o druhý hlavní sociální systém odpovědný za socializaci mládeže.²¹

Negativní vztah ke vzdělání (či škole a učitelům) je závažným kriminogenním faktorem a je možno jej považovat za jeden z možných spouštěčů delikventního chování. Otázka záporného vztahu dítěte ke škole a učitelům je jedním z důležitých zjištění, které objasní potíže či asociální způsob života dítěte. Pro některé je škola zbytečnou institucí, čas v ní prožitý považují za ztrátový. Většina dětí na 1.stupni prospívá, krize prospěchu se s vyššími ročníky prohlubuje, zvyšuje se též množství propadajících dětí. Vzdělání, kreativita a aktivní poznávání bývají většinou zcela mimo

²⁰ Zapletal,J. a kol.: Kriminologie, 3. vyd., PA ČR, Praha, 2000.

²¹ Večerka,K. a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, Odbor prevence kriminality MV, Praha,1997.

zájem mladých delikventů.

Školní neúspěšnost, pozdní diagnostikování specifických poruch učení, nevčasná indikace vhodného vzdělávacího programu, nerespektování individuálních zvláštností dítěte (ADHD, CNS) a nevhodné pedagogické přístupy ovlivňují vztah ke škole. Nerespektování individuálních potřeb vede ke školní demotivaci, ke gradaci únikových mechanismů – záškoláctví. Jde o komplex obranného chování únikového charakteru a jeho cílem je vyhnout se subjektivně neúnosné zátěži, kterou v tomto případě představuje škola.²²

Při jeho aplikaci jako vzorce chování dochází ze strany dítěte k porušení jednoho ze základních pravidel vymezující roli žáka.

Důvodem tohoto chování může být strach (ze zkoušení, ze spolužáků, z učitele...) nebo odmítnutí normy (školu dítě chápe jako bezvýznamnou instituci) či model chování dané skupiny, kterou žák napodobuje.

V souvislostech biopsycho-sociálního modelu nahlížíme v etopedii jako pedagogické disciplíně na fenomen poruch emocí nebo chování komplexně, v kontextu, který zahrnuje nejen současnou životní situaci a chování dítěte s poruchou chování nebo emocí, ale bere v úvahu i jeho životní situaci a chování budoucí, kvalitu života v dospělosti. Současné pojetí poruchy emocí a chování zohledňuje :

1. celkovou životní a sociální situaci dítěte, které daným postižením trpí. Pohlíží na jeho chování v celém kontextu osobnostním, sociálním, v kontextu životní situace i zkušenosti, má na paměti, že chování odráží osobnost člověka, jeho vnitřní stavy, sociální podmínky, životní zkušenost i situaci.²³

²² Vágnerová, M.: Psychologie problémového dítěte školního věku, 2. vyd., Praha, UK, 1995.

²³ Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J.: Pedagogický slovník, Praha, Portál, 1997.

2. potencialitu dítěte, které daným postižením trpí, jeho směřování a osvobození se z odkázanosti na dospělém.²⁴ Zvažuje dopad poruchy emocí nebo chování do vzdělávání, míru znevýhodnění dítěte při získávání odpovídajícího vzdělání. Nedostatečné vzdělání (vzhledem k potencialitě dítěte) ovlivňuje kvalitu jeho života i v dospělosti,²⁵ neboť je počátkem sociálního vyčleňování v dospělosti.²⁶

3. Základní cíle výchovně vzdělávacího procesu specifikované rámcovým vzdělávacím programem. V kontextu problematiky poruch emocí nebo chování považujeme za nejdůležitější zohledňovat cíl motivace k celoživotnímu vzdělávání, jehož naplnění pomáhá jedinci i v průběhu dospělého života zkvalitňovat vlastní životní podmínky, zvyšuje jeho možnost pracovního uplatnění a schopnost reagovat na změny životních situací.

U nezletilých delikventů vede obvyklá nedostatečná kvalifikace související s jejich prospěchovými a výchovnými problémy ve škole nebo učilišti k omezeným možnostem práce s nižším platovým ohodnocením. Nespokojenost s prací a vyšší výdělku je poté příčinou nedostatečné pracovní kvality, absencí, fluktuace a především nezaměstnanosti. Vliv nezaměstnanosti na kriminalitu, a to jak celkovou tak juvenilní, není u nás zatím vlivem politicko-historických okolností dostatečně popsán. Dá se však předpokládat, že nezaměstnanost bude velmi výrazným faktorem ovlivňujícím kriminalitu.

Preventivní programy sledují, aby škola vybavovala žáky schopností prosociálního chování a v tomto směru alespoň zčásti kompenzovala nedostatky v rodinné výchově. Pro výuku nesmí být zanedbávána výchova. Jak uvádí Osmančík, jedním

²⁴ Helus,Z.: Dítě v osobnostním pojetí, Praha, Portál, 2004.

²⁵ WHO: The International Classification of Functioning, Disability and Health, WHO, Geneva,2001.

²⁶ Jahnukainen,M.: Social exclusion and dropping out of education,Oxford,2001.

z předních úkolů školy je výchova dětí k odpovědnosti za sebe sama a k pocitu sounáležitosti s lidským společenstvím.²⁷ Škola však může hrát důležitější roli též v rané identifikaci a predikci problémových jedinců, při zjišťování problémových situací a v zásazích do těchto problémů. (Jde např. o snížení nebo zamezení výskytu šikany).²⁸

1.3.1.3 Způsob trávení volného času

Pronikavé narůstání délky času vyvolává problém jeho efektivního využívání. Podle nejnovějších výzkumů se volný čas v následujících deseti letech stane vážným problémem, protože již v současné době nedokáže až jedna třetina obyvatelstva adekvátně zacházet se svým volným časem. Uvedená skutečnost je důsledkem evidentního informačního a problémového deficitu volného času ve vědomí mladých lidí. Není sporu o tom, že nevhodně trávený volný čas představuje závažný kriminogenní faktor. Nuda či touha po něčem co jí může zahnat, často stojí u excesů chování, včetně chování kriminálního. Aktivita orientované na užitečné trávení volného času mají proto pro prevenci kriminality klíčový význam. Mladým lidem by měla být v maximální možné míře nabídnuta možnost zapojit se do různých aktivit a za své rozhodnutí převzít odpovědnost. Problémem však je, že riziková část mládeže se často vyznačuje podprůměrným vzděláním, kvalifikací i kulturní úrovní; navíc se brání všem zvenčí organizovaným formám využití volného času. Dominujícím prvkem při jeho naplňování je pocit nudy, který se snaží

²⁷ Osmančík, O.: Etiologie a prevence kriminality, In Novotný, O., Zapletal, J.: Základy kriminologie, Praha, UK, 1993.

²⁸ Graham, J., Bennett, T.: Strategie prevence kriminality v Evropě a Severní Americe, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996.

zahnat nějakým okamžitým nápadem, který nevyžaduje delší snažení. Kromě toho bývají problémoví jedinci málo ukázněni, těžko se podřizují a často jim chybějí základní dovednosti potřebné k uskutečňování určitých aktivit.

Organizace volného času významně ovlivňuje prekriminalitu dětí a kriminalitu mladistvých. Svědčí o tom fakt, že v naprosté většině případů došlo k protispolečenskému jednání nezletilých v jejich volném čase. Výzkumy, které se zabývaly srovnáním způsobu trávení volného času u delikventní a nedelikventní mládeže, prokázaly určité odlišnosti v jeho náplni. Nejčastější činností nezletilých delikventů ve volném čase je návštěva restaurací, vináren a nočních podniků, spojená s konzumací alkoholu a drog, potulování po ulicích bez cíle nebo zahálení, doma pak sledování televize, videa, a poslouchání rádia. Obecně tedy spíše jde o pasivní prožívání volného času. Oproti běžné populaci je u delikventní mládeže minimální potřeba sebevzdělávání. Stejně nízká je i úroveň zájmové sféry. Tady se stává primární skupinou nezletilého delikventa namísto rodiny parta.

Počítačové hry jsou nebezpečnou, ale velmi preferovanou výplní volného času současných dětí. Zde se dítě nejen dívá na to, co se děje na obrazovce, ale samo působí tlačítky a páčkou na děj. To velmi rychle oslabuje vnitřní zábrany (svědomí) proti násilnému jednání. K násilí v realitě je pak velmi blízko.

Na způsoby trávení volného času se zaměřují preventivní programy. Jejich cílem je vázat přebytečný volný čas ohrožených jedinců a poskytnout jim radost z činností, které uskutečňují, a zároveň vytvářet nenápadnou a nenásilnou korekci jejich hodnotové orientace. Hlavním cílem těchto

strategií je nabídnout ohroženým jedincům pozitivní alternativu trávení volného času.

1.3.1.4 PARTA

Značnou část života trávíme společně s jinými lidmi a sociální příslušnost nás provází po celý život. Jednou z potřeb, kterou mladí lidé nejvíce upřednostňují, je být uznávaným, případně dokonce obdivovaným členem určité společnosti. Ve většině případů je takovouto společností skupina jejich vrstevníků, jež má někdy na jedince větší vliv než jeho vlastní rodina. „Konečně se dá odůvodněně tvrdit, že obecně slábne vliv rodiny na dospívající děti a že při vzniku delikventního chování má prvořadý vliv vrstevnická skupina řídící se deviantní normou.“²⁹

V každé skupině hraje jedinec určitou roli, která vyjadřuje jeho osobnost a současně ho psychicky formuje, neboť jedním ze základních znaků skupiny je vzájemné působení jejích členů. Společné hodnoty a cíle posilují soudržnost skupiny a činí její členy navzájem závislými, a to podporuje dynamiku skupiny, jež se projevuje tím, že změna ve skupině vyvolá další změnu. Existuje několik druhů skupin. Rozlišují se podle počtu členů, způsobu komunikace a charakteru vzniku, podle intimního spojení členů a podle jejich náležitosti. Parta je malá, neformální skupina. Komunikace v ní probíhá bezprostředně tváří v tvář a existují zde určité normy, jejichž nedodržení má za následek sankce. U svých členů uspokojuje zejména psychosociální potřeby (potřeba být s lidmi, být akceptován, získat uznání, prestiž, mít citovou

²⁹ Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť, Praha, Sociologické nakladatelství, 1993.

odezvu apod). Každý jedinec musí projevit určitou konformitu zřeknutím se vlastních názorů a postojů, je-li to skupinou vyžadováno, nebo je-li to v její prospěch. Podle významu skupiny pro jedince, její velikosti a struktury jejích členů, může mít na jednotlivce vliv kladný nebo záporný.

V partě má každý jedinec pocit anonymity, který mu dodává bezpečí. Na tuto anonymitu spoléhají při páchání trestné činnosti, a proto si dovolí věci, kterých by se sami těžko odvážili. Pro pachatele trestné činnosti mladší osmnácti let je typická právě práce ve skupinách. (Jenom v Praze mají kriminalisté v evidenci více než 106 skupin, přičemž jedné z nich dokázali více než 350 trestných činů.) Upoutat a zaujmout ostatní členy společnosti se pokoušejí mladí lidé především tím, že udělají společensky nepřípustnou věc. Takovýmto způsobem si také každý snaží získat co nejvyšší pozici v hierarchii skupiny. Mezi takovéto party patří vyznavači různých druhů moderní hudby, okultní skupiny, satanisté a další subkultury mládeže, jako tzv. holé lebky (skinheads), vlajkonoši sportovních klubů (hooligan), bruslaři (skaters a rollers) a mnoho dalších.

Často jde o skupiny protispolečensky orientované, s vlastní hierarchií, nejasnými zákony a normami, jimiž se všichni členové skupiny řídí a jejichž porušení znamená vyčlenění ze skupiny. Členové party zpravidla trestnou činností kompenzují pocit méněcennosti, touhu po dobrodružství, pozornosti a obdivu. Pocit sounáležitosti s partou je zbavuje pocitu strachu a dodává jim odvahu. Lepší podmínky pro existenci takových skupin jsou ve větších městech, kde je snížena možnost kontroly a mnohem větší anonymita.

Delikventní mládež většinou přejímá ve způsobu trávení volného času nevhodné společensko kulturní návyky svých rodin. Výzkumy ukazují, že delikventní jedinci mají často více volného času než jejich nedelikventní vrstevníci a také subjektivní pocit volného času je u nich výrazně vyšší. To souvisí s omezenou zájmovou sférou, s absencí hlubších a trvalejších zájmů a z toho vyplývajícím pocitem nudy. Převažuje pasivní, konzumní způsob trávení volného času, charakterizovaný nedostatkem iniciativy a tvůrčích činností. Děti a mladiství, kteří nejsou dostatečně ztotožněni s normami společnosti, bývají často pod vlivem skupinových mechanismů. Projevuje se to i v chování tzv. rowdies, mladých fotbalových výtržníků. Ti se v emocionální atmosféře stadionů chovají pod vlivem agresivních vůdců docela jinak, než se chovají individuálně, bez vlivu skupiny.

1.3.1.6 Média

Děti přijímají z obrazovky, duševní stimuly. Média mají vliv na inteligenci, rozhled, citlivost, otupělost, ušlechtilost, či jiné vlastnosti. Mládež a hlavně děti tráví před obrazovkou stále více času a jsou tak pod stále větším jejím vlivem. Ztrácí postupně svůj vlastní svět a žijí v syntetickém světě médií.

V posledních letech se stále častěji hovoří o vlivu televize na množství i brutalitou páchané trestné činnosti. „Agresivní a delikventní chování dětí je prokazatelně ovlivňováno násilím předváděným v televizních pořadech. S odstupem 10-15

let po rozšíření televizního vysílání stoupl v USA, v Kanadě a v Jihoafrické republice počet zabití na dvojnásobek. Podobný nárůst násilné trestné činnosti zaznamenalo jisté menší kanadské město, kam se televizní signál dostal až 20 let poté, co byl již jinde dostupný.

Kritickým věkem pro vliv televizního násilí je období před pubertou.³⁰ Jestliže dítě již od útlého věku vidí v televizních seriálech i filmech hrdiny, kteří se doslova brodí v krvi a během svého vítězného tažení ničí všechny své nepřátele, není divu, že si různé nebezpečné údery nebo kopy chtějí vyzkoušet v praxi. Takovéto a podobné názory se objevují nejen u nás, ale i v západní Evropě a ve Spojených státech. A to je velké nebezpečí současné doby.

Krvavé akční filmy, horory, násilí, pornografie, senzační zprávy o katastrofách, vraždách apod. To vše velmi silně působí na lidské pudy. I když od šesti do dvaadvaceti hodin večer by se na obrazovkách nemělo objevit nic, co je pro děti a mládež nevhodné (dle trestního zákona), neděje se tak. Již i některé moderní pohádky jsou plné násilí, nevítězí zde dobro a spravedlnost, což by bylo výchovné, ale prohnanost, zákeřnost a bohužel i násilí. Násilí na obrazovce vede k napodobení, oslabuje schopnost soucitu a probouzí se nebezpečí zalíbení v krutosti, případně destruktivitě, v ničení věcí. U jiných dětí vede k bázlivosti, přílišnému strachu z násilí a ke zbabělému chování. I to je nebezpečné.³¹ Nepřehlédnutelný je také rozmach erotiky, který nastal po pádu totalitního režimu v ČR. Volně přístupné široké veřejnosti jsou tiskoviny, které jsou plné obnažených lidských těl nezřídka i v choullostivých polohách. V obchodech

³⁰ Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť, Praha, Slon, 1997.

³¹ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha, Portál, 1995.

pak videokazety s nejrůznějšími filmy od lehce erotických až po nahrávky, jejichž obsah hraničí s pornografií. Jen velice těžko lze předpokládat, že mládež pohybující se okolo takovýchto prodejen, si ve výlohách vystavených materiálů určených pro osoby starší osmnácti let všimnout nebude. Konfrontace s mnohdy až perverzními tiskovinami či nahrávkami, může vést k narušení morálky a chování mládeže.

1.3.2 Endogenní faktory

Kromě vnějších faktorů se na vzniku delikvence mládeže mohou podílet různé hereditární, biologické, psychologické a psychopatologické faktory, které jsou součástí celkové osobnostní charakteristiky a které souhrnně označujeme jako faktory vnitřní.

Hereditární podmíněnost delikvence zůstává nadále otázkou otevřenou, ale vzhledem ke skutečnosti, že se poměrně často setkáváme se zátěží v rodinné anamnéze (psychopatické až psychotické osobnostní rysy, příp. sklon k asociálnímu nebo antisociálnímu chování rodičů), je podíl pravděpodobný. Dalším faktorem může být snížená intelektová úroveň nezletilých delikventů.

Stupeň inteligence je velmi důležitou psychologickou kategorií, představuje jednu z nejpodstatnějších veličin v kriminogenezi jedince. Snížená úroveň analytických a hodnotících schopností je u zrodu mnoha poruch chování, neboť děti neschopné plnohodnotného úsudku nejsou schopny pochopit na ně kladené požadavky.

Nejčastěji jde o intelekt v pásmu podprůměru až lehké debility. Děti se sníženými rozumovými schopnostmi se dají snáze svést k delikventnímu jednání, neboť si nedokáží plně uvědomit dosah svého počínání. Výzkum svěřenců etopedických zařízení, který provedla J. Lakomá v roce 1989, prokázal, že podíl mentálně retardovaných jedinců na celkovém počtu klientů těchto zařízení činí 42,6 %.³²

Delikventním jednáním se mohou také projevovat psychické poruchy a anomálie, které vznikají během dalšího života dítěte, především pod vlivem působení vnějších patogenních činitelů (nejčastěji bývá závadové rodinné prostředí, nepřiměřená zátěž ve škole). Diskutovaná je otázka chromozomální aberace. Z kriminologického hlediska je významný syndrom supermale u mužů, vykazuje sklon k agresivitě a deviantnímu sexuálnímu zaměření.

Kromě jedinců s neurózou se mezi nezletilými delikventy vyskytují častěji i osobnosti s psychopatickými symptomy, nejčastěji osobnosti agresivní nebo nezdrženlivé a jedinci drogově závislí. Reakce jedinců na alkohol a drogy je výrazně individuální povahy. Nejnebezpečnější biologicky podmíněnou reakcí na alkohol je agresivita (verbální i fyzická). V pozadí různých sociálně patologických způsobů chování stojí někdy i invalidita, frustrace potřeb handicapovaných osob může někdy přerůst do různých druhů neadekvátního jednání.

³² Lakomá, J.: Skupinová psychoterapie v reedukačním procesu, Repronis, Ostrava, 1993.

1.3.3 SPECIFICKÉ PORUCHY CHOVÁNÍ

Nelze opomenout etiologicky nevyjasněné specifické poruchy chování ADHD (Attention Deficit Hyperactivity, porucha pozornosti s hyperaktivitou), ADD (Attention Deficit Disorder, porucha pozornosti), LMD (lehká mozková dysfunkce). Spektrum názorů na sjednocení odborné i laické veřejnosti v užívané terminologii (ADHD/ADD x LMD) není zdaleka jednotné. V klinické praxi se stále využívá především pojem LMD. Toto je označení vycházející z hlediska etiologického - lehká mozková dysfunkce. Koncept diagnózy ADHD vychází z hlediska symptomatologického ADHD - syndrom deficitu pozornosti s hyperaktivitou (překlad dle Mertina) definováno jako vývojová porucha charakteristická vývojově nepřiměřeným stupněm pozornosti, hyperaktivity a impulzivity. Často se projevuje v raném dětství. Potíže jsou chronické a nelze je vysvětlit na základě neurologických, senzorických nebo motorických postižení, mentální retardace nebo závažných emočních problémů. Tyto obtíže jsou často spojené s neschopností dodržovat pravidla chování a provádět opakovaně po delší dobu určité pracovní výkony. V současnosti převažuje názor, že jde o problematiku psychosociální. Sam a Michael Goldsteinovi³³ na základě posledních studií uvádějí, že u dětí s ADHD se pravděpodobně vyvíjejí sociální a emocionální problémy, dále obtíže v chování a učení. Pokud však tyto děti pocházejí ze stabilních rodin, kde mají podporu a vedení, je pravděpodobnost zlepšení a celkového vyrovnání se s ADHD výrazně lepší. Jinými autory je prognosticky uváděno, že

³³Goldstein,S., Goldstein,M. In Michalová,Z.: Analýza dílčích aspektů specifických poruch, Praha, UKPF,2004.

průběh hyperkinetických poruch má tři možnosti:

1. ústup symptomů - vyléčení, většinou příznaky v adolescenci ustoupí,
2. přetrvávání symptomů do dospělosti,
3. přechod symptomů do jiných poruch.

Hyperkinetická porucha většinou nebývá izolovaná, je kombinovaná s poruchami dalšími, např. s poruchami učení, chování a emočními problémy. Nezanedbatelný je podíl jedinců, kteří ve škole propadají a když školu vyjdou, prožívají potíže v zaměstnání a krize v mezilidských vztazích. Ti, kteří se dostanou do vězení, nebo dokonce spáchají sebevraždu, jsou lidé, kteří v dětství trpěli touto poruchou.³⁴ Na základě retrospektivně uváděných názorů jednotlivých odborníků lze aktuálně konstatovat, přestože jednotlivé příčiny nelze přesně vyčlenit, podíl jejich vlivu na vznik dané poruchy takto :

5 % - prenatální a perinatální příčiny,

10 % - pozdější vlivy postnatálního charakteru.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že postupně se specifické poruchy chování (ADHD, LMD) dávají do souvislosti spíše s dědičností než s pouhým drobným poškozením mozku.

Více jak polovina dětí, které vykazují problémové chování, jako nekázeň ve škole, nerespektování autorit, verbální agrese a celkovou nepřizpůsobivost, mívají svou příčinu právě ve specifických poruchách chování a souvisí i se sníženou sebekritičností a psychickou labilitou.

³⁴ Michalová, Z.: Analýza dílčích aspektů specifických poruch, Praha, UKPF, 2004.

1.4 Agresivita

Agresi je možno rozlišovat podle mnoha kritérií. Například můžeme hovořit o agresi přímé a nepřímé (vymezení vzhledem k cíli agresivního jednání), přičemž první typ představuje orientaci na vlastní poškození objektu jen jako sekundární součást pokusu dosáhnout nějakého jiného cíle. Rozeznáváme např. agresi primitivní, která se projevuje krátkodobým bouřlivým odreagováním afektu. Je podmíněna rysy temperamentu agresivního jedince. Protikladem je agrese promyšlená, dlouhodobá, které předchází racionální úvaha a zhodnocení celé situace. Dále je možno rozlišovat autoagresivní jednání (zaměřené na vlastní osobu) a heteroagresivní jednání (agrese zaměřená na druhého jedince).

Agrese fyzická může být definována jako ohrožování jiného organismu s použitím části těla nebo pomocí zbraní.³⁵

Agrese verbální bývá chápána jako „psychické ublížení“. Jde o slovní útok, v podstatě o nadávku, hrozbu či zavrhování. Nejvíce agresivních akcí je aktivních, ale škodlivý podnět může být udílen i při absenci agresora, např. při pasivním blokování cesty nebo záměru oběti.

Někdy je tedy agrese zpevnována tím, že poškozuje jiný organismus, jindy tím, že zajišťuje dosažení jiného cíle. Proto se podle Nakonečného rozlišuje agrese instrumentální a agrese hněvivá. Vztek nebo hněv tedy nemusí být vždy nezbytně přítomen agresivní reakci. Agrese je často považována za něco nebezpečného, nežádoucího, destruktivního. Druhý význam agrese a agresivního jednání je adaptační, a tím má i význam ochranný, který bývá obvykle opomíjen.

³⁵ Nakonečný, M.: Sociální psychologie, Praha, Academia, 1999.

Agresí hájíme integritu našeho těla, osobnosti, včetně hodnot, zastáváme se druhého člověka, případně bráníme celé společnosti, jehož jsme součástí. Tento význam agrese sloužící životu a jeho rozvoji nazývá Buss konstruktivním. Všichni psychologové se shodují na tom, že agresivita se utváří v procesu socializace, sociálního učení na základě získávání zkušeností. Obvykle rozlišujeme tyto tři formy sociálního učení:

a) nápodobou - druhých, tj. když dítě vidí, že je například agrese odměňována - v rodině, ve škole má pak tendenci napodobovat chování, které přináší výhody.

b) identifikací - v případě agresivity malé dítě nachází východisko ze strachu, ve kterém žije, když ho někdo mocný ohrožuje, trýzní, paradoxně v tom, že ho přijme jako svůj vzor, že se s ním identifikuje a stane se také agresivní. Důležitou roli zde hraje otec a jeho výchovné působení na děti.

c) vlastním zážitkem - kdy se dítěti agrese nějak vyplatila, tj. např. v dětství uhodí mladšího kamaráda, vezme mu lízátko a pochutná si na něm. Tím došlo k důležitému spojení: agrese vedla k příjemné odměně, k úspěchu. Byl tak vytvořen program, který se bude v budoucnu opakovat při podobné situaci. Vznikl postoj, který může určovat chování. Nejde totiž ani tak o názory či hodnoty, které dítě teoreticky uznává, protože ví, že se to sluší. Jde o jejich praktické uplatňování. Pojednávají o tom blíže teorie vývoje morálního chování, např. Kohlbergova, kdy dítě přechází z fáze prokonvenční do fáze konvenční - morální je to, co se mu vyplatí, co přináší užitek, za co je pochváleno. V případě agrese, pokud není trestáno, pokud mu není určeno, že jeho chování není vhodné,

pokud jsou mu projevy agrese promíjeny, jsou ve své podstatě sociálně zpevnovány.

Některé teorie vzniku agrese

Endogenní teorie vycházejí z pudového, instinktivního založení lidské bytosti, přičemž agresivita je chápána jako vrozený a biologicky daný motiv člověka.³⁶ Řadíme zde teorie etologické³⁷ - Konrad Lorenz je považován za jejího zakladatele a hlubinně psychologické, které jsou spojeny se jmény A. Adler, S. Freud a C. G. Jung.

Konrad Lorenz se ve své knize „Takzvané zlo“ (1960) snaží zkoumáním agresivního chování zvířat nalézt určitou analogii s agresivním chováním člověka.

K. Lorenz považuje **agresi** namířenou proti příslušníkům vlastního druhu za nepostradatelný primární instinkt pro jeho udržení. Nebezpečí vidí pouze v jeho spontánnosti. Lorenzova koncepce agrese vede ke skeptickým závěrům o přítomném stavu lidské společnosti.³⁸ Autor sice doufá v to, že se lidé mohou odreagovat sportem, humorem i soutěžením. Nebezpečí však vidí nadále v tom, že zdaří-li se takto potlačit vnitrosociální agresi, může pak vzrůst agresivita daného společenství navenek.

V poslední době vědci shromažďují stále více důkazů o tom, že násilné jednání je do značné míry zakódováno geneticky. Britský psycholog A. Raine studoval životní osudy 3 269 mužů a dospěl k závěru, že agresi ovlivňují chemické reakce v přední části mozku, které určují průběh emocí a okamžité reakce. Zvláště škodlivé je násilí páchané na dětech v raném věku. Pokud někdo s dítětem často a silně cloumá, navíc se slovy: „Já to z tebe vytluču!“, může to poškodit nervy, jež spojují mozkovou kůru frontálního laloku

³⁶ Vymětal, J.: Psychologie, 2. vyd., Horizont, 1989.

³⁷ Lorenz, K.: Takzvané zlo, Praha, Academia, 2003.

³⁸ Drvota, S.: Úzkost a strach, Praha, Avicenum, 1971.

s hlouběji uloženými strukturami, ve kterých vznikají agresivní impulsy. Vědci z americké Univerzity of Colorado dospěli k závěru, že genetické faktory pravděpodobně způsobují až 50 % zločineckého chování. D. Goldman z neurogenetické laboratoře v Národním ústavu pro zdraví v Marylandu konstatuje, že není daleko doba, kdy bude možno poskytovat rodičům a učitelům informace o tom, zda dítě má zvýšené předpoklady agresivity chování. Psycholog P. Říčan³⁹ tvrdí, že lidská agresivita není nějaká nezničitelná energie, která by se musela nutně vybijet, pokud ji nebudeme provokovat.

Aspekt prostředí a agrese

Podnětem, který spouští agresivní chování může být jakýkoliv aspekt prostředí, který vyvolává agresi. Kdokoli nebo cokoli je asociováno s agresi, se může v budoucnu stát podnětem pro agresi. Takovýmto podnětem může být i pouhá odlišnost od normy.

Velmi častým zdrojem agresivního chování je vlastní rodinné prostředí. Řada studií o dětské agresivitě ukazuje, že agresivní rodiče mají většinou agresivní děti.⁴⁰ Časté používání tvrdých tělesných trestů, systémů zákazů a příkazů vyvolává v dětech averzi vůči rodičům. Děti se nepřímo učí používat agresivního chování a existuje vysoká pravděpodobnost, že budou agresivní jak vůči svým budoucím dětem, tak i vůči okolí obecně. Děti surově trestané svými rodiči, jsou méně agresivní vůči dospělým, avšak velmi agresivní vůči ostatním dětem. Jedná se o jev přemístěné agrese, neboť surové tresty jsou frustrací, která vyvolává agresi vůči náhradnímu objektu. Agrese vůči rodičům musí být tlumena, a proto se přesouvá.

³⁹ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha, Portál, 1995.

⁴⁰ Dařílek, P.: Kapitoly z pedagogický, Olomouc, 1995.

Přenos agrese se objevuje, když přímá agrese byla znemožněna a vyjadřuje skutečnost, že v takovém případě dochází k přenosu agresivního aktu z jednoho podnětu na druhý, např. obětního beránka. Přenos agrese je funkcí útlumu agrese.⁴¹ Násilí na obrazovce vede k napodobení, oslabuje schopnost soucitu a probouzí se nebezpečí zalíbení v krutosti, případně destruktivitě, v ničení věcí. U jiných dětí vede k bláznivosti, přílišnému strachu z násilí, ke zbabělému chování. I to je nebezpečné.⁴²

Počítačové hry jsou ještě nebezpečnější. Dítě se aktivně podílí na hře, vstupuje do ní a samo působí na děj. To velmi rychle oslabuje vnitřní zábrany (svědomí) proti násilnému jednání. K násilí v realitě je pak už jen kousek.

1.4.1 Vandalismus

Specifickým jevem pro trestnou činnost mládeže v industrializované společnosti je vandalismus. Naším trestním zákonem není kvalifikován jako samostatná skutková podstata. Projevy intenzivnějšího vandalského ničení je možno hodnotit jako trestný čin výtržnictví a poškozování cizí věci. Vandalismus - svévolné poškozování a ničení veřejného i soukromého majetku či podobných statků většinou pro vlastní potěšení nebo seberealizaci. Často chybí pro takový čin nějaký jasný motiv.⁴³

Vandalové jsou většinou lidé podprůměrné inteligence nebo jedinci pod vlivem alkoholu. Na první pohled by se mohlo zdát, že škody nebývají vysoké, tímto problémem je však

⁴¹ Nakonečný, M.: Sociální psychologie, Praha, Academia, 1999.

⁴² Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha, Portál, 1995.

⁴³ Linhart, J. a kol.: Slovník cizích slov, Dialog, 2005.

postiženo každé větší město nebo vesnice a v souhrnu pak škody dosahují vysokých částek.⁴⁴

1.4.2 Šikana

Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane - týrání a označuje tělesné, psychické nebo kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách, čímž dochází k omezování a hrubému porušování integrity osobnosti. Šikana je také opakované ubližování. Záměrem tohoto chování je ublížit jedinci, ohrozit ho nebo zastrašovat. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí, avšak o šikaně hovoříme pouze v případě, když je oběť bezbranná, tedy pokud se jedná o asymetrickou agresi, kdy její iniciátoři většinou útočí ve skupině. Jedná se o asociální jednání, mnohdy trpěné nebo podporované určitou skupinou.

Šikanu můžeme definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který se nemůže této situaci vyhnout a není schopen se jí účinně bránit. Jde o závažnou agresivní poruchu chování, při které dochází k porušování sociálních norem spojené s násilným omezováním základních lidských práv. Toto agresivní jednání můžeme vysvětlit jako prostředek k uspokojení potřeby, v jejíž cestě stojí nějaké překážky, např. sebeprosazení, získání něčeho žádoucího.

Aktéři šikany

Šikanující agresor bývá obyčejně fyzicky zdatný a silný,

⁴⁴ Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 3. vyd., Praha, PA ČR, 2000.

většinou s potřebou se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními. Bývá necitlivý, bezohledný a za své chování se necítí být vinen. Je to spíše podprůměrný žák a jeho tendence k agresi souvisí s podezíravostí vůči okolí. Jeho agresivní jednání se projevuje již od raného věku. Svoji oběť klasifikuje jako méněcennou bytost, pro niž platí jiná pravidla (není hodna ohledu) a často přesouvá zodpovědnost za šikanu na oběť (např.: „On si o to koledoval.“ „Nemusel mě provokovat“). Agresivní jednání se vytváří již v prvních letech života. Rodiče šikanujících dětí bývají k agresivnímu jednání tolerantnější nebo ho i podporují a sami ve výchově užívají tělesné tresty. Dětem chybí vřelý zájem o ně a dostatečné citové zázemí. V těchto rodinách převládají zkušenosti s negativním postojem rodičů k dětem, odmítání až nenávisť. V dospělosti mají děti sklony k problémům se zákonem, dívky bývají kruté ke svým dětem.

Šikanovanou obětí se může stát prakticky kdokoliv. Bývají to spíše děti tiché, plaché, s nízkým sebevědomím, které jsou zvyklé se podřizovat. Jsou obvykle fyzicky slabé a neobratné. Naopak to může být také dítě s nějakou předností nebo s velmi vřelým vztahem k učiteli. Často jsou to samotáři, kteří neumějí navazovat kontakty, jsou málomluvní, děti odmítající násilí nebo děti handicapované. Osudem těchto obětí je, že jejich utrpení dříve nebo později skončí. V dospělosti obvykle šikaně uniknou, protože s ní mají své zkušenosti. Samotná šikana představuje pro oběť ohrožení psychického zdraví (sklony k depresi, pochybování o sobě samotném, sklony k úzkosti) a tělesného zdraví jako jsou úrazy, poruchy spánku, svalové tenze, snížená imunita.

Šikanování je jednání, které v sobě zahrnuje různé možnosti právní kvalifikace, většinou jako trestný čin vydírání a omezování osobní svobody.⁴⁵

1.5 Zneužívání návykových látek

Existuje celá řada definicí. Za drogu se podle Světové zdravotnické organizace považuje jakákoliv látka, která, je-li vpravena do organismu, může změnit některou z jeho funkcí. Definice stejné instituce ještě uvádí, že drogová závislost je tělesný a psychický stav vyplývající ze vzájemného působení mezi organismem a drogou charakterizovaný změnou chování a jinými reakcemi, které vždy zahrnují nutkání brát drogu stále nebo pravidelně.⁴⁶

Drogami označujeme psychoaktivní látky, pomocí kterých jedinec po aplikaci (požití, injekční aplikaci, inhalaci) mění svůj psychický stav, zpravidla subjektivně žádoucím způsobem. Vágnerová vidí motivaci k užívání psychoaktivních látek v:

1. Potřebě vyřešit své problémy, uniknout stresovým situacím a frustraci uvolněním zábran.
2. Potřebě dosáhnout uspokojení nebo slasti, která není jinak dosažitelná nebo běžně dostupná.
3. Potřebě uniknout stereotypu, nudě, získání inspirace.
4. Potřebě sociální konformity, uchování sociálních vztahů, potřebě být akceptován skupinou nebo subkulturou, v níž užívání drogy patří k standardu chování.⁴⁷

Nejstručněji lze asi drogu chápat jako každou látku, ať již

⁴⁵ Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 3. vyd., Praha, PA ČR, 2000.

⁴⁶ Čech, T.: Škola a sociálně patologické symptomy v projevech žáků, Brno, MSD, 2002.

⁴⁷ Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha, Portál, 1999.

přírodní nebo syntetickou, která splňuje dva základní požadavky:

1. má tzv. psychotropní účinek, tj. ovlivňuje nějakým způsobem naše prožívání okolní reality, mění naše „vnitřní“ naladění - prostě působí na psychiku;

2. může vyvolat závislost, má tedy něco, co se z nedostatku vhodnějšího pojmenování někdy označuje jako „potenciál závislosti“.⁴⁸

Droga je definována jako jakákoliv látka s potenciálně psychotropními vlastnostmi, která může vyvolat závislost a být škodlivá jednotlivci i společnosti. Formy drogové závislosti mohou být různé a vyvíjejí se obvykle pozvolna jako důsledek periodického nebo soustavného používání drogy. V řadě případů dochází k postupnému přizpůsobování organismu na zneužívanou látku, která se stává nezbytnou součástí buněk a výměny látkové (tělesná závislost). V těchto případech se rozvíjí tolerance organismu k droze (snižuje se účinek drogy), což vede k neodolatelné potřebě dávku stále zvyšovat. Pak také dochází vlivem dlouhodobých toxických účinků k tělesnému i duševnímu chátrání organismu. Při snížení nebo vysazení dávek drogy dochází k vzniku abstinenčního syndromu.

Světová zdravotnická organizace rozděluje drogy, které nějakým mechanismem ovlivňují psychiku člověka, na tyto hlavní typy:

- a) typ opiátový (morfin, heroin, kodein aj.),
- b) typ kokainový,
- c) typ hašišový,
- d) typ barbiturátový,
- e) typ stimulační (amfetamin, pervitin = metamfetamin,

⁴⁸ Presl,J.: Drogová závislost, Praktické rady lékaře, Praha, Maxdorf, 1994.

- efedrin, fenmetrazin),
f) typ khatu (výtažky rostliny *Catha edulis*),
g) typ halucinogenů (lysergamid, mezkalin, psylocybin),
h) typ alkoholový,
i) typ inhalační (organická rozpouštědla).

Existuje řada pojetí a definic drogové závislosti. Můžeme hovořit bezpochyby o onemocnění. Důkazem přijetí tohoto tzv. medicínského modelu závislosti bylo zařazení závislosti na alkoholu a na tzv. jiných návykových látkách do Mezinárodního klasifikačního seznamu onemocnění.

Základ definice tvoří několik bodů:

1. nezvladatelná, neodolatelná touha po opakovaném brání drogy,
2. tendence ke zvyšování dávek,
3. existence psychické či fyzické závislosti na určité droze vyjádřená přítomností tzv.abstinenčních syndromů psychického nebo fyzického typu,
4. negativní důsledky pro jedince a společnost.⁴⁹

Problémem je dostupnost a společenská tolerovanost tzv. měkkých drog (alkohol, tabák), které jsou dětem běžně dostupné a nezřídka se stává, že první podnět k experimentování s tímto typem psychoaktivních látek dávají sami rodiče nebo příbuzní dítěte na oslavách, v rámci rodiny. Neuvědomují si, že tyto „nevinné“ experimenty nezřídka stojí na počátku pyramidy, která může vést k drogové závislosti. Hovoříme o tzv. gateway teorii, která předpokládá jistou posloupnost v užívání návykových látek od drog měkkých, až po tvrdé, ohrožující zdraví výrazně a bezprostředně. Jedná se o volný překlad anglického „Gateway drugs“ (slovo „gateway“ označuje cestu, která vede od branky k domovnímu vchodu).

⁴⁹ Presl,J.: Drogová závislost, Praktické rady lékaře, Praha, Maxdorf, 1994.

Pojem „průchozí drogy“ předpokládá, že „průchozí drogy“ (zdraví méně a dlouhodoběji ohrožující, což u dětí vzhledem k vyvíjejícímu se organismu neplatí) vedou k ještě nebezpečnějším návykovým látkám např. k heroinu a pervitinu. K průchozím drogám se nejčastěji řadí tabák, alkohol, drogy z konopí (marihuana a hašiš), těkavé látky, tlumivé léky a tzv. „taneční drogy“ (zejména MDMA, slangově „extáze“).

Průchozí drogy jsou samy o sobě nebezpečné, a to zejména pro děti a dospívající. Navíc mohou přidat do života dospívajícího rizikové činitele i ve vztahu k jiným látkám, což se může a nemusí projevit.⁵⁰

1.5.1 Alkoholismus

Alkohol je v našich zemích nejužívanější psychoaktivní látka vůbec. Označit ji můžeme jako drogu společenskou, jelikož ji lidé konzumují ve skupině, děti pak převážně v partě vrstevníků. Pití alkoholických nápojů má velkou tradici a společnost je k jeho užívání poměrně tolerantní. Uvolňuje psychické napětí, zlepšuje náladu, dodává sebejistotu, v malých dávkách působí stimulačně, odstraňuje zábrany. Dětský organismus, který je ve vývoji, může alkohol i v malých dávkách výrazně poškodit.⁵¹

Abúzus alkoholu je podmíněn multifaktoriálně, vedle biologických faktorů (genetických), spolupůsobí celá řada faktorů společenských.⁵²

Rizika ve vztahu k jiným návykovým látkám

Dospívající kombinují alkohol poměrně často s tlumivými léky

⁵⁰ Něšpor, K.: Vaše děti a návykové látky, Praha, Portál, 2001..

⁵¹ Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha, Portál, 1999.

⁵² Zapletal, J.: Kriminologie, 3. vyd., Praha, PA ČR, 2000.

a marihuanou. Účinky takových kombinací na jednání a myšlení bývají dramatické a obtížně předvídatelné, zvyšuje se riziko nebezpečného jednání. Kombinace tlumivých léků a alkoholu zvyšuje nebezpečí těžké otravy.

Podle amerického výzkumu bývá často vzestup spotřeby alkoholu a tabáku u dospívajícího varovnou známkou přechodu k jiným drogám. Uvedené lze vysvětlit následovně. Dospívající si zvykne ovlivňovat svoji psychiku alkoholem, zjistí však, že alkohol jako droga má své hranice a meze a zvyšování dávek nepřináší žádoucí efekt. V tomto bodě pak nezřídka přechází k jiným návykovým látkám.⁵³

Při zkoumání kriminogenní role alkoholu je třeba věnovat pozornost jeho rozmanitému charakteru. Spojení mezi alkoholem a trestnou činností se projevuje v tom, že alkohol může vystupovat jako okolnost upevňující předchozí záměr a rozhodnutí spáchat trestný čin nebo dovést k trestné činnosti člověka, který by se jí v střízlivém stavu nedopustil. Z hlediska kriminologického představuje riziko trestné činnosti jak akutní tak i chronická intoxikace alkoholem. S celkovou degradací osobnosti je spjat i životní styl navozující kriminální chování. Je pácháno mnoho závažných trestných činů, a to jak nedbalostního, tak úmyslného charakteru, a to majetkové, mravnostní, násilné aj. Alkoholismus má výrazný podíl na destrukci rodiny. Je nutno využívat celé škály opatření, počínaje objasňovací činností, protialkoholní propagandou až po využití tvrdých opatření státního donucení používaných v boji proti alkoholismu, včetně nucené ústavní protialkoholní léčby. Nejobecněji lze říct, že trestnou činnost nezletilých vyvolávají jednak hlavně negativní činitelé tkvící v mikroprostředích

⁵³ Nešpor, K. a Csémy, L.: Alkohol, drogy a vaše děti, Praha, Besip, 1997.

pachatele, zejména v prostředí rodiny a rovněž školy, jednak určité poruchy osobnosti. Pomocí výzkumů se objasnilo, že u nezletilců má jak na požívání alkoholu, tak na jejich trestnou činnost rozhodující vliv kulturně výchovná úroveň rodinného prostředí.

Deklarace Mládež a alkohol

(Přijata na konferenci ministrů Evropských zemí ve Stockholmu 21. 2. 2001). Evropská Charta o alkoholu, přijatá členskými zeměmi v roce 1995, stanovila základní principy a cíle v oblasti podpory a ochrany zdraví a kvality života všech lidí v tomto regionu. Tato deklarace si klade za cíl ochranu dětí a mládeže před tlakou k užívání alkoholu a omezení škod přímo či nepřímo způsobených alkoholem. Deklarace znovu potvrzuje pět principů obsažených v evropské Chartě o alkoholu:

- 1) Všichni lidé mají právo žít v rámci rodiny, obce a na pracovišti chráněni před nehodami, násilím a jinými negativními důsledky konzumu alkoholu.
- 2) Všichni lidé mají právo na objektivní informace a vzdělání, počínaje od raného věku, o důsledcích konzumu alkoholu na zdraví, rodinu a společnost.
- 3) Všechny děti a mladiství mají právo vyrůstat v prostředí chráněném před negativními důsledky konzumu alkoholu a v maximální možné míře také před reklamou na alkoholické nápoje.
- 4) Všichni lidé se zvýšenou nebo škodlivou mírou pití alkoholu a členové jejich rodin mají právo na všeobecně dostupnou péči a ošetření
- 5) Všichni lidé, kteří si nepřejí pít alkohol nebo kteří ho pít nemohou ze zdravotních nebo jiných důvodů, mají právo být

chráněni před tlaky k užití alkoholu a právo být podporováni ve své vůli nepít alkohol.

1.5.2 Nealkoholové závislosti

Velice obtížné je přesně analyzovat příčiny a podmínky vzniku a vývoje nealkoholové toxikomanie u nás. Důvody, které vedou k tomu, že toxikoman propadne požívání drog, lze charakterizovat několika faktory:

1. osobnostní vlastnosti toxikomana – začátečníka,
2. snadná dostupnost návykových látek,
3. komplex vlivů sociálního prostředí – rodina, škola, kolektiv.

Mládež, pokud zneužívání návykových látek přiznává, uvádí jako nejčastější důvod: zvědavost, touhu prožít něco zvláštního a neobvyklého, najít nové prožitky, uniknout nepříjemným situacím, tvrdé realitě, nepříjemným stavům, dosáhnout dočasné úlevy, uniknout samotě, do které je uváděna svými problémy, které si nezavinila sama, protest proti autoritě.

Základní poznatky o příčinách a podmínkách vzniku drogových závislostí mohou zprostředkovat jednotlivé vědní obory zabývající se problematikou nealkoholové toxikomanie. Vlastní příčiny drogových závislostí je třeba hledat v individuálním vývoji života jednotlivce, v obecných sociálních a kulturních podmínkách, ve spouštěcích mechanismech a dalších faktorech. Hovoříme tedy v zásadě o čtyřech základních faktorech vzniku toxikomanie:

- farmakologickém = droga,
- somatickém a psychickém = osobnost,
- enviromentálním = prostředí,
- precipitujícím = podnět.

Nejzávažnější je skutečnost, že u konzumentů došlo k věkovému přesunu v mladších věkových skupinách. K adolescentům, jedincům plně somatosexuálně vyspělým, ale emociálně a sociálně nevyzrálým, psychicky snadno zranitelným. Průměrný věk pacienta závislého na nealkoholových drogách je okolo dvaceti let.

Marihuana - nejrozšířenější droga z kategorie konopných produktů, lidově zvaná „marjánka“. Vyrábí se z cannabis, česky konopí, z listů a samičího květenství. Kouří se stejně jako tabák v podobě cigarety nebo dýmky, ale aplikuje se také inhalačně nebo se i žvýká. Nejtypičtějším příznakem požití je veselost, člověk ztrácí zábrany a dochází k afektivnímu, často zkratovitému jednání. Podobně jako tabák škodí plicím (zvyšuje riziko rakoviny a snižuje imunologickou obranu průdušek), působí negativně na mozek (zhoršování paměti), potenci a psychiku. Z konopí je vyráběn hašiš a má podobné průvodní okolnosti.⁵⁴

Postoj společnosti ke drogám z konopí je podobně jako u jiných návykových látek rozporný. Na jednu stranu se konopí považuje za ilegální drogu, na druhou stranu však vycházejí podrobné návody, jak konopí pěstovat a jak z něj připravovat drogy. Trochu podezřele zní, když zastánci konopí zdůrazňují v populárním tisku např. jeho užitečnost při mírnění zvracení u osob léčených chemoterapií při zhoubných nádorech, i když je léčba a prevence zhoubných nádorů jinak nezajímá. Zpravidla přitom opomenou dodat, že marihuanový kouř obsahuje

⁵⁴ Nešpor, K., Csémy, L., Pernicová, H.: Prevence problémů působených návykovými látkami na školách, Praha, Besip, 1995.

rakovinotvorné látky. Podobně jednostranně se zdůrazňuje užitečnost konopí při léčbě nechutenství osob trpících AIDS a nezmiňuje se to, že k přenosu této infekce může snadno dojít při nechráněném sexuální styku pod vlivem návykových látek (legálních i ilegálních) nebo při nitrožilní aplikaci drog. Řada zastánců drog z konopí popírá, že by mohly vyvolávat závislost. Závislost na marihuaně vzniká pomaleji než na pervitinu nebo heroinu, u části uživatelů k ní však dochází. Právě děti a dospívající jsou závislostí na konopí více ohroženi, zejména když se dostali do obtížné životní situace nebo mají duševní problémy. Nevyrovnaným lidem s duševními problémy může být konopí nebezpečné i jinak a jejich potíže ještě zhoršit.

Mezinárodně přijatá kritéria nevyžadují pro diagnózu závislosti přítomnost odvykacího stavu. Postačuje přítomnost nejméně tří ze šesti znaků závislosti. To v praxi znamená, že kuřák konopí je tedy na droze závislý, jestliže např. pociťuje ve vztahu k marihuaně craving (bažení, silná touha po droze), špatně se ve vztahu k ní ovládá a pokračuje v jejím užívání navzdory škodlivým následkům, které jsou mu známy, i když nemá po vysazení drogy odvykací obtíže. Důvod, proč se po vysazení marihuany neobjevují odvykací obtíže nebo proč bývají většinou slabé, je že účinná látka z konopí se při chronickém užívání hromadí v tukové tkáni a odtud se při abstinenci jen zvolna vyplavuje, takže nedochází k jejímu náhlému vymizení z těla. Z tohoto důvodu je také konopí prokazatelné mnoho dní nebo i týdnů po poslední dávce.

Mezi další drogy, mládeží méně užívané, ale o to pro tuto věkovou skupinu nebezpečnější, řadíme opiáty, získávané z nezralých makovic opiového máku (heroin v nejrůznějších

podobách nebo tzv. „braun“) a drogy stimulační (kokain, amfetamin, pervitin).

Vyvolávají závislost ještě rychleji než jiné drogy. Navíc jsou tyto látky značně toxické (jedovaté) a mohou snadno způsobit předávkování a těžkou nebo i smrtelnou otravu. Riziko předávkování a možnost přenosu infekce (žloutenky, AIDS) ještě roste, jestliže se tyto drogy podávají nitrožilně.

Heroin - zejména v předlistopadové době z kodeinu podomácku vyráběný „braun“ byl z velké části nahrazen heroinem. Někdy se také využívá šťáva z makovic, to má ale spíše sezónní výskyt. Na trhu se objevuje heroin různé koncentrace, takže je velké riziko záměny silnější drogy za slabší. Navíc, jestliže si někdo během braní drogy vytvořil vysokou toleranci (odolnost) vůči droze, nějaký čas heroin nebere a pak se k němu vrátí, klesne jeho odolnost a on se může předávkovat. Po vysazení heroínu u závislého nastávají poměrně typické tělesné obtíže. K nim patří silná touha po droze, nevolnost nebo zvracení, nechutenství, svalové bolesti, slzení nebo výtok z nosu, rozšíření zornic, husí kůže, pocení, průjmy, zívání, rychlý tep, teplota a nespavost. Tělesné potíže po vysazení heroínu jsou trýznivé, ale neohrožují život. Překonání odvykacího stavu po heroínu mohou usnadnit vhodné léky, ty by měl ale zásadně předepsat kompetentní lékař. Zvládnutí odvykacího stavu (detoxikace) je pouze prvním krokem na dlouhé cestě k překonávání závislosti. Na detoxikaci by mělo navazovat další dlouhodobé a systematické léčení. Tam kde není, pacient dlouhodobě nebo dočasně schopen léčby s cílem abstinovat od drog, lze různými způsoby alespoň mírnit škody, které drogy

působí (sem patří také metadonová nebo buprenorfinová substituce čili nahrazení nejčastěji heroinu jinou, méně nebezpečnou drogou). K postupům typu mírnění škod, včetně dlouhodobého podávání metadonu, se většinou přistupuje spíše u starších závislých, kde selhaly jiné možnosti.

Pervitin a kokain. Obě tyto drogy mají podobné účinky. Na rozdíl od kokainu působí pervitin (metamfetamin) déle, je levnější a zneužívá se u nás mnohem častěji. Obě drogy vyvolávají závislost, a to mnohdy velmi rychle, a mohou vést k tělesnému chátrání a vážným duševním poruchám. Pervitin i kokain působí výrazně aktivačně, často do té míry, že si intoxikovaný počíná nesmyslně a nebezpečně a je neklidný. Myšlení bývá zrychlené a zmatené, zrychluje se tep, někdy se objevují i halucinace nebo pocity pronásledování. Po odeznění účinku drogy nastává útlum, spavost a deprese. Při dlouhodobém užívání se projevují vyrážky, větší náchylnost k nemocem, bolesti hlavy, poruchy vidění, srdeční poruchy a dokonce i postižení mozku. Při předávkování pervitinem hrozí smrt zejména z následujících důvodů: postižení srdce, selhání krevního oběhu, otok plic, jaterní poškození a selhání ledvin. Prudký vzestup krevního tlaku po podání drog této skupiny může způsobit i mozkovou mrtvici, srdeční infarkt nebo srdeční selhání. Jedovatost drogy zvyšují příměsi, které se používají při výrobě a bývají přítomné v konečném produktu (jód, aceton, fosfor, kyselina fosforečná a další). K nebezpečím drogy patří častější úrazy a agrese vůči druhým. V posledních letech se mezi mládeží velmi výrazně zvyšuje výskyt případů nealkoholové toxikomanie. Jde o vysoce společensky nebezpečný jev, ohrožující zdravý fyzický a především psychický a mravní vývoj mladé generace. Velmi

Často je tento jev i kriminogenním faktorem, váže se k němu trestná činnost především příživnického, majetkového a mravnostního charakteru. Převážná část mladých pachatelů provozujících některou formu nealkoholové toxikomanie se rekrutuje z řad osob ve věku 14 - 20 let. Rozšiřuje se sociální spektrum v toxikomanských „partách“. Do dosahu těchto „part“, které jsou pro mládež provozující nealkoholovou toxikomanií typické, se dostávají zejména dosud nezasažení učňové a studenti středních škol. Snižuje se věk členů těchto „part“, nezřídka se v nich objevují i nezletilci od 14 do 15 let. Od prostých a technicky nenáročných forem aplikace toxických látek (např. inhalování toxických kapalin) přecházejí mladí toxikomané k aplikaci náročné a komplikované.

Stále častěji se projevuje vliv nealkoholové toxikomanie na páchání trestné činnosti mládeže. To souvisí především se zvyšujícím se počtem osob zneužívajících omamné látky a se způsoby a formami jejich zneužívání. Od roku 1970 do současné doby byla přijata řada opatření směřujících k prohloubení prevence kriminality mládeže. V odborné literatuře se setkáváme s tzv. širším a užším pojetím drogových deliktů. Drogovými delikty v širším smyslu rozumíme zneužívání drogy, určité formy přípravných jednání, jejichž cílem je vytvořit konkrétní podmínky pro nedovolené získávání omamné látky. V užším smyslu představují drogové delikty trestnou činnost spočívající v nedovoleném zacházení s omamnými prostředky a zahrnující poměrně širokou paletu trestných jednání. Trestnou činnost páchanou v souvislosti s nealkoholovými toxikomaniemi lze rozdělit do dvou základních oblastí: na trestnou činnost páchanou s cílem získat návykovou drogu a trestnou činnost

páchanou po jejím požití.

Výzkum chovanců etopedických zařízení J. Lakomé, přinesl zjištění, že v 19,4 % docházelo ke zneužívání nealkoholických drog, zejména těkavých látek vyrobených na bázi trychloretylenu, toluenu, acetonu (čikuli, okená, různá ředidla na bázi acetonu), co se týče alkoholu, je situace tradičně závažnější. (snadná dostupnost , přiměřená cena a další veličiny, které učinily z alkoholu tzv. lidovou všudypřítomnou drogu). Nadměrného používání alkoholu se ve zkoumaném vzorku zúčastnilo 24,4 % chovanců.⁵⁵ V období, kdy se otevíráme světu, dochází ke změnám v poměru a charakteru návykových látek, zejména přechod k tzv. měkkým drogám (marihuana, hašiš) a v pozdějším věku jedince k tvrdým drogám (LSD - v počátku tzv. známek - tripy, později nitrožilní aplikace, heroin, extáze, pervitin apod.) na úkor těkavých látek a zřejmě alkoholu. Výběr a snadná dostupnost drog (marihuana, hašiš, tripy apod.) je varující a šokující skutečnost, se kterou musí společnost, chce-li si zachovat zdravou a prosperující populaci dětí a mládeže, tvrdě a nekompromisně bojovat.

Význam závislosti jakožto kriminogenního faktoru se pravděpodobně v budoucnu ještě zvýší. Je zřejmě otázkou času, kdy naše republika přestane být tranzitní zemí pro dávky drog do západních zemí a stane se cílovou zemí. Část drog zůstává na našem území jako platba za tuto tranzitní službu. Již dnes je naše republika významným výrobcem i vývozcem drog (pervitin, extáze apod). O drogy tohoto typu je ve světě čím dál tím větší zájem (viz úspěšné zásahy policie proti výrobcům a distributorům těchto drog na území státu).⁵⁶

⁵⁵ Lakomá,J.: Skupinová psychoterapie v reedukačním procesu, Praha, Repronis, 1993.

⁵⁶ Arterburn,S.,Burns,J.: Drogy klepou na dveře, Brno, Nová naděje, 2001.

Gamblerství - definici formuloval prof. R. Kohoutek, jedná se o patologické hráčství, návykovou a impulzivní poruchu, závislost na herních automatech, intenzivní puzení ke hře.⁵⁷ Věk, kdy mládež začíná mít zájem o hru na automatech se snižuje. Ekonomické zájmy stále převažují zcela jasně nad zájmy mládeže. Není tajemstvím, že pro většinu restaurací a podobných zařízení jsou výherní automaty význačným zdrojem příjmů, které jim často zajišťují vyšší ziskovost. Zisky z provozu výherních automatů jsou částečně odváděny i do obecních a městských rozpočtů, které se tak podílejí na rozvoji závislosti na hracích automatech a potažmo i na trestné činnosti závislých hráčů. Celkově lze říci, že sice hraje méně dětí, ale zato mírně pravidelněji.

1.6 Druhy opatření vůči mladistvým

Soudnictví ve věcech mladistvých a ve věcech posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let vykonávají soudy pro mládež (zvláštní - specializované senáty okresních, krajských, vrchních soudů a Nejvyššího soudu). Dítětem mladším patnácti let je ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil 15. rok věku. Mladistvým je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil 15. rok a nepřekročil 18. rok svého věku. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění.

Mladistvému lze uložit pouze tato opatření:

výchovná opatření,
ochranná opatření,
trestní opatření.

⁵⁷ Kohoutek,R a kol.: Základy pedagogické psychologie, Brno, Cerm, 1996.

Výchovnými opatřeními jsou:

dohled probačního (dohlížejícího) úředníka,
probační (např. terapeutický, vzdělávací, rekvalifikační)
program,
výchovné povinnosti,
výchovná omezení,
napomenutí s výstrahou.

Výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého, a tím podporují a zajišťují jeho výchovu.

Ochrannými opatřeními jsou:

ochranné léčení,
zabrání věci,
ochranná výchova.

Jejich účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými.

Za spáchané provinění může soud pro mládež mladistvému uložit pouze tato trestní opatření:

obecně prospěšné práce,
peněžitá opatření,
peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu,
propadnutí věci,
zákaz činnosti,
vyhoštění,
odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení),
odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
odnětí svobody nepodmíněné.

Účelem opatření vůči mladistvému je především vytvoření

podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění. Výchovná opatření je možné mladistvému, proti němuž se řízení vede, uložit s jeho souhlasem již v průběhu tohoto řízení před rozhodnutím soudu pro mládež o vině mladistvého.

Soud pro mládež může upustit od uložení trestního opatření mladistvému, který spáchal provinění menší nebezpečnosti činu pro společnost, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, jestliže vzhledem k povaze spáchaného činu a k dosavadnímu životu mladistvého lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem pro mládež postačí k jeho nápravě. Rovněž tak může učinit tehdy, dopustil-li se mladistvý činu z neznalosti právních předpisů, která je zejména vzhledem k jeho věku, rozumové vyspělosti a prostředí, ve kterém žil, omluvitelná. A konečně má tuto možnost také v tom případě, jestliže soud pro mládež přijme záruku za nápravu mladistvého a má za to, že vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, povaze spáchaného činu a osobě mladistvého se uložení trestního opatření nejeví nutným. Upustí-li soud pro mládež od uložení trestního opatření, hledí se na mladistvého, jako by nebyl odsouzen. Upustí-li soud pro mládež od uložení trestního opatření, může věc vyřídit tím, že mladistvého napomene. Také může přenechat postižení mladistvého zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo školskému zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy (souhrnně „výchovné zařízení“), v němž žije. V takovém případě si soud pro mládež předem vyžádá

stanovisko školy nebo výchovného zařízení. Zákonný zástupce, škola nebo výchovné zařízení jsou povinni soud pro mládež o výsledku vyrozumět.

Za výše uvedených podmínek může soud pro mládež upustit od uložení trestního opatření též podmíněně, považuje-li za, potřebné po stanovenou dobu sledovat chování mladistvého. Při podmíněném upuštění od uložení trestního opatření soud pro mládež stanoví zkušební dobu až na jeden rok. Zároveň mladistvému může uložit ochranné opatření nebo výchovné opatření směřující k tomu, aby vedl řádný život. Zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou proviněním způsobil. Soud pro mládež může vzhledem k okolnostem případu a osobě mladistvého ponechat podmíněné upuštění od uložení trestního opatření v platnosti i přesto, že mladistvý zavinil příčinu k uložení trestního opatření, a stanovit nad mladistvým dohled, pokud nebyl již uložen, nebo přiměřeně prodloužit zkušební dobu, ne však o více než jeden rok, nebo stanovit dosud neuložená výchovná opatření směřující k tomu, aby mladistvý vedl řádný život.

Jestliže mladistvý, u něhož bylo podmíněně upuštěno od uložení trestního opatření, vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým opatřením, vysloví soud pro mládež, že se osvědčil. Jinak rozhodne o uložení trestního opatření, a to popřípadě již během zkušební doby. Neučinil-li soud do jednoho roku od uplynutí zkušební doby takové rozhodnutí, aniž na tom měl mladistvý, u něhož bylo podmíněně upuštěno od uložení trestního opatření, vinu, má se za to, že se osvědčil. Bylo-li vysloveno, že se mladistvý, u něhož bylo podmíněně upuštěno od uložení trestního opatření, osvědčil, anebo má-li se za to, že se osvědčil, hledí se na něj, jako

by nebyl odsouzen.

ZSM zná i jiný typ případů, kdy lze od uložení trestního opatření upustit (nikoliv však podmíněně). Soud pro mládež může upustit od uložení trestního opatření mladistvému i tehdy, jestliže mladistvý spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud pro mládež má za to, že ochranné léčení, které zároveň ukládá, zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření. Dále lze od uložení trestního opatření upustit v případě, kdy je vůči mladistvému užito ochranné nebo výchovné opatření a k dosažení účelu ZSM není třeba uložit trestní opatření.

Výchovná opatření

Při upuštění od trestního opatření nebo podmíněném upuštění od trestního opatření mohou být k dosažení účelu tohoto zákona uložena mladistvému výchovná opatření. Dovoluje-li to jejich povaha, je možné použít vůči mladistvému výchovného opatření i vedle uloženého ochranného nebo trestního opatření nebo v souvislosti se zvláštními způsoby řízení. Výchovná opatření lze uložit nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby u podmíněného odsouzení nebo podmíněného odložení peněžitého opatření. Jsou-li ukládána samostatně nebo vedle jiného ochranného nebo trestního opatření, lze je uložit nejdéle na dobu tří let.

Výchovná opatření může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce ukládat se souhlasem osoby, proti níž se řízení vede, již v průběhu trestního řízení, a to nejdéle do jeho pravomocného skončení. Mladistvý může kdykoli v průběhu řízení až do jeho pravomocného skončení svůj souhlas odvolat prohlášením adresovaným soudu pro mládež a v přípravném řízení státnímu zástupci, který vede řízení. Výkon výchovného

opatření tím končí. Výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého, a tím podporují a zajišťují jeho výchovu. Jestliže se ukáže, že úplné nebo včasné plnění výchovného opatření je pro mladistvého nemožné nebo je nelze na něm spravedlivě požadovat, soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce nařízené výchovné opatření zruší nebo změní. Dohledem probačního úředníka se rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem. Účelem dohledu probačního úředníka je sledování a kontrola chování mladistvého, zaměřená na zajištění ochrany společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti, a dále odborné vedení a pomoc mladistvému s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.

Mladistvý, kterému byl uložen dohled probačního úředníka, je povinen spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě programu jeho výkonu, a dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu budou stanoveny probačním úředníkem. Při stanovení těchto lhůt probační úředník přihlédne k poměrům mladistvého, jeho životní situaci v době výkonu dohledu i k prostředí, v němž žije. Dále je mladistvý povinen informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem, a nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí.

Probačním programem se rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Probační program schvaluje ministr spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů vedeného ministerstvem spravedlnosti.

Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může uložit mladistvému povinnost podrobit se probačnímu programu, jestliže je vhodný vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti, je mu poskytnuta dostatečná možnost seznámit se s obsahem probačního programu a mladistvý souhlasí se svou účastí na něm. Byla-li proviněním způsobena škoda, zpravidla se mladistvému uloží, aby ji podle svých sil nahradil. Dohledem nad výkonem probačního programu soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce pověří probačního úředníka. O ukončení probačního programu a jeho výsledku podá probační úředník bez zbytečného odkladu zprávu soudu pro mládež nebo státnímu zástupci, který probační program uložil. Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může mladistvému uložit výchovnou povinnost, kterou stanoví, aby zejména bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu. Dále mu může uložit, aby jednorázově, nebo ve splátkách, zaplatil přiměřenou peněžitou částku, kterou zároveň určí, na peněžitou pomoc obětem

trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona. Mezi další výchovné povinnosti patří povinnosti vykonat bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu, usilovat o vyrovnání s poškozeným, či nahradit podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispět k odstranění následku provinění. Soud může rovněž mladistvému uložit, aby se podrobil léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle trestního zákona, popř. aby se podrobil ve svém volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.

Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může mladistvému dále uložit výchovné omezení, kterým stanoví, aby zejména nenavštěvoval určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvého nevhodné prostředí. Podstatou výchovného omezení může být také zákaz, aby se stýkal s určitými osobami, zdržoval se na určitém místě, nebo přechovával předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění. Dále lze takto mladistvému uložit, aby neužíval návykové látky, neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích, popř. neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu, neměnil bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi bezdůvodně svoje zaměstnání. Výchovné omezení smí být mladistvému uloženo jen tak, aby nenarušilo jeho přípravu na budoucí povolání, především plnění povinností souvisejících se vzdělávacím programem školy, nebo výkon povolání či zaměstnání.

Napomenutím s výstrahou soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce mladistvému v přítomnosti jeho zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na konkrétní důsledky, jež mu hrozí podle tohoto zákona v případě, že by v budoucnu páchal další trestnou činnost. Je-li to účelné a vhodné, může při vyslovení napomenutí s výstrahou současně přenechat postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole, již je mladistvý žákem, nebo výchovnému zařízení, v němž žije; v takovém případě si soud pro mládež předem vyžádá stanovisko školy nebo výchovného zařízení. Zákonný zástupce, škola nebo výchovné zařízení jsou povinni o výsledku vyrozumět soud pro mládež nebo státního zástupce. Po udělení napomenutí s výstrahou se na mladistvého hledí jako by nebyl odsouzen.

1.7 Systém školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Ústavní výchova - nařizuje ji soud podle Zákona o rodině nebo podle Zákona o soudnictví ve věcech mládeže dětem do 18 let. Důvody mohou být:

výchovné,
sociální.

Ústavní výchova trvá tak dlouho, jak je nezbytně nutné, nejdéle do dosažení zletilosti. O jejím zrušení rozhoduje opět soud. Zrušena může být kdykoli na základě žádosti zákonných zástupců, pokud splnila svůj výchovný účel a nebo pokud pominuly důvody, pro které byla nařízena. Výjimečně

může být tato výchova prodloužena do 19 let (v zájmu dokončování vzdělání), ale se souhlasem jedince, kterého se týká (zákon č. 94/1963 Sb. o rodině ve znění pozdějších předpisů) Ochranná výchova se nařizuje jedincům od 12 do 18 let podle Zákona o soudnictví ve věcech mládeže. U dětí od 12 do 15 let ji soud nařizuje v případě, kdy spáchaly čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest mladistvým mezi 15 - 18 lety; soud ochrannou výchovu nařizuje za trestný čin, pokud je pravděpodobné, že bude mít větší efekt, než uložení trestu odnětí svobody.

Ochranná výchova se realizuje pouze ve speciálních školských zařízeních. Trvá do dosažení zletilosti. Stejně jako ústavní výchova může být soudem prodloužena až do 19 let, a to pokud nesplnila svůj účel. (Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

Ochranná výchova je v ČR vykonávána ve zvláštních výchovných zařízeních, uvedených v nové právní úpravě, kterou je zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (který nahradil vyhlášku Ministerstva školství č. 64/1981 Sb.).

Systém školských zařízení je následující:

diagnostický ústav,
dětský domov,
dětský domov se školou,
výchovný ústav.

Účelem zákona č. 109/2002 Sb. je: - zajistit v uvedených zařízeních základní práva každého dítěte na výchovu a

vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána:

- vytvářet podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjet citovou stránku jeho osobnosti a umožnit aktivní účast dítěte ve společnosti,
- zajišťovat nezletilé osobě, náhradní výchovnou péči v zájmu jejího zdravého vývoje, řádnou výchovu a vzdělání, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let.

Účelem školských zařízení pro preventivně výchovnou péči je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte.

Výchovná zařízení plní následující úkoly: _____

Diagnostické ústavy přijímají děti zpravidla ke komplexnímu diagnostickému vyšetření a na základě tohoto vyšetření je blíže určen problém dítěte a je umístěno do odpovídajícího zařízení. Diagnostický ústav plní funkci azylu pro děti na útěku od rodiny a dle potřeb dítěte plní následující úkoly:

- diagnostické,
- vzdělávací - zjišťuje se reálná úroveň dosažených znalostí a dovedností,
- terapeutické,
- výchovné, sociální,
- organizační, související s umístováním dětí do zařízení v územním obvodu působnosti diagnostického ústavu,
- koordinační, metodické směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení.

Diagnostický ústav na základě diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem programu rozvoje osobnosti dítěte, kde jsou zohledněny specifické výchovné a vzdělávací potřeby dítěte. Jde o týmovou odbornou práci s dítětem.

Dětský domov zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Vzdělávání těchto dětí se realizuje ve školách, které nejsou součástí domova. Do dětského domova mohou být umístovány děti od 3 - 18 let. Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly: výchovné, vzdělávací a sociální.

Dětský domov se školou zajišťuje péči o děti:

s nařízenou ústavní výchovou, mají-li závažné poruchy chování, mají-li přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadující specifickou léčebnou péči (např. mentální deficit, poruchy řeči, ...),

s uloženou ochrannou výchovou, jsou-li nezletilými matkami a mají-li závažné poruchy chování nebo duševní poruchu.

Dětské domovy se školou jsou zřizovány odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a *pro děti* s nařízenou ochrannou výchovou. Škola - jako výchovně-vzdělávací instituce - je součástí tohoto typu zařízení a realizuje vzdělávací proces a osvojování dovedností s ohledem na typ poruchy a problém dítěte. Do dětského domova se školou mohou být umístovány děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Pokud pominou důvody, pro které je dítě zařazeno do školy v rámci dětského domova, je přeřazeno do běžné civilní školy.

Přetrvávají-li výchovné problémy dítěte i po ukončení základní školy, pro které není možno dítě zařadit do vzdělávacího systému středního školství, je umístěno do výchovného ústavu.

Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Výchovný ústav ve vztahu k dětem plní úkoly výchovné, vzdělávací, sociální.

Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s ústavní výchovou s ochrannou výchovou případně jako ústav oddělení nebo výchovná skupina s nařízenou ústavní výchovou a s uloženou ochrannou výchovou pro nezletilé matky s dětmi, které mají zároveň poruchy chování vyžadující výchovně léčebnou péči.

Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let s uloženou ochrannou výchovou. Při výchovném ústavu se zřizují: školy základní, speciální a může být zřízena i střední škola. Školy jsou součástí výchovného ústavu.

2. Praktická část

2.1 Zdůvodnění a cíl výzkumu

Cíl práce je zaměřen na problematiku příčin vedoucích ke kriminalitě dětí a mládeže, a to z hlediska ověření a zmapování aktuální situace v oblasti Karlovarského kraje, konkrétně na Sokolovsku. Tato oblast, dle celorepublikových údajů, vykazuje zvýšenou rizikovost ve smyslu výskytu sociálně patologických jevů, konkrétně trestné činnosti mladistvých. Údaj je uváděn v rámci Správy P ČR Karlovarského kraje, zvýšený počet zjištěných trestných činů u mladistvých je zde patrný. Jak jednoznačně vyplývá ze široké teoretické základny, jedná se o jev multifaktoriálně podmíněný. Při sledování a následné interpretaci údajů o kriminalitě mládeže je tedy vždy důležitá celá řada faktorů a souvislostí.

Cílem je zjistit zastoupení jednotlivých druhů problémového chování a případnou souvislost poruch chování s trestnou činností, ověřit souvislosti kriminality a vzdělání, případně význam intelektového potenciálu, prověření vlivu socializačního faktoru rodiny na vznik poruch chování a trestné činnosti, prověřit souvislost sociálně nápadného chování a poruchy chování s užíváním drog.

Pro tento účel byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu. V oblasti problémového chování mladistvých byly provedeny a jsou dostupné kvantitativní výzkumy, statistiky struktury poruch chování a trestné činnosti mládeže. Tyto výzkumy

ukazují, že populace delikventní mládeže se zvětšuje, mínění veřejnosti se zpřísňuje a význam socializačních faktorů i ve změněných podmínkách společnosti neztrácí svoji důležitost.

2.2 Nástroj sběru dat

K získávání jednotlivých údajů bylo použito nestandardizovaného dotazníku. Dotazník je způsob psaného řízeného rozhovoru. Na dotazy, které jsou na rozdíl od rozhovoru psané, se vyžadují písemné odpovědi.

Při sestavování dotazníků je třeba promyslet a přesně určit hlavní cíl dotazníkového průzkumu, logicky a stylisticky správně připravit konkrétní otázky a před definitivní aplikací dotazníku provést pilotáž na menším počtu zkoumaných osob, která pomůže provést poslední úpravy dotazníku. Otázky by měly být anonymní. Tím lze zvýšit upřímnost odpovědí. Dotazník bývá řazen do tzv. metod subjektivních. Subjektivnost dotazníku je dána tím, že vyšetřovaný zde může různým způsobem ovlivňovat své výpovědi.⁵⁸

Metody dotazníku jsou použity ke zjišťování předběžných údajů. Dotazník umožňuje zkoumat i velký počet osob současně, takže v krátké době je možno získat velké množství výpovědí. Odpovědi však bývají často subjektivně zkreslené (i nevědomě). Otázky v dotazníku mohou být: uzavřené, otevřené a škálové.

Dotazník⁵⁹ pro odsouzené je rozšířen o otázky A, B, C, které zjišťují informace o kriminální anamnéze respondentů. Dotazníky byly vyplňovány skupinově, respondenti měli možnost

⁵⁸ Kohoutek, R.: Metoda dotazníku pro pedagogy, Ostrava, Cerm, 1998.

⁵⁹ Příloha č. 1

průběžných dotazů. Na základě vyplněných dotazníků, doplňujících řízených rozhovorů s respondenty, s pedagogy a specialisty ve vězeňském zařízení byly srovnány obě kontrolní skupiny. Pro vyhodnocení materiálu byly zvoleny statistické přístupy. Výběrové šetření v jednotlivých skupinách prezentuje procentuální vyjádření.

2.3 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumem bylo sledováno porovnání výzkumného vzorku dospělých, prokazatelně kriminalitu vykazujících jedinců se vzorkem mládeže, aktuálně bez výrazněji manifestované sociálně patologické zátěže. Vzhledem k tomu, že se teoretická část práce věnuje výchozím tématům jednotlivých hypotéz podrobně, v praktické části se budou analyzovat převážně konkrétní údaje získané šetřením.

Vzorek dospělých je tvořen odsouzenými muži, vykonávajícími trest odnětí svobody ve vězeňském zařízení Věznice Kynšperk nad Ohří. V souladu se zákonem o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. je profilována jako věznice s dozorem. Normová ubytovací kapacita je stanovena na 492 míst, skutečný stav se pohybuje od 590 do 610 odsouzených. Vzorek **odsouzených** čítá 45 respondentů ve věku 19 až 40 let.

V trestné činnosti, pro niž jsou nyní odsouzeni, převažují trestné činy majetkové. Ty tvoří 84 % zkoumaného vzorku. Méně je zastoupena trestná činnost násilná.

Za více než jeden trestný čin je odsouzeno 16 % respondentů, ostatní jsou odsouzeni za jeden trestný čin. Prvotrestaní

odsouzení tvoří 12 %. V 88 % případů se jedná o recidivisty. Jeden respondent uvedl, že byl trestán 17krát.

Pro výzkum **mládeže** byl zvolen výzkumný vzorek frekventantů Integrované střední školy technické a ekonomické, Jednoty 1620, v Sokolově (dále jen ISŠTE). Zařízení ISŠTE nabízí široký program vzdělávání, a to učební obory ukončené závěrečnou učňovskou zkouškou, dále studijní obory ukončené zkouškou maturitní. Přehled jednotlivých studijních oborů předkládá tabulka č. 1.

Tabulka č. 1
Učební a studijní obory ISŠTE Sokolov

Učební obory	Studijní obory	Nástavbové studium
Automechanik	Elektrotechnika	Provozní technika
Zámečnick	Silniční doprava	Elektrotechnika slaboproud
Elektrikář	Technické lyceum	Elektrotechnika silnoproud
Obráběč kovů	Management obchodu	
Strojírenská výroba	Veřejnosprávní činnost	
	Mechanik strojů a zařízení	

Studijní program určený absolventům základních škol nabízí obory technické a ekonomickosprávní. U technických oborů jde o promyšlený a provázaný systém, který umožňuje případné přesuny mezi učebními a studijními obory.

Analýza tohoto výzkumného vzorku nabízí k využití široký úhel pohledu na zkoumanou problematiku kriminality mládeže, a to z hlediska vzdělávacího procesu. Socializační faktor vzdělávacího procesu je považován za jeden z nejvýznamnějších faktorů s kriminalitou související.

Dotazník vyplnilo celkem 206 frekventantů ISŠTE, a to jak učňovských oborů, tak i oborů studijních. Výzkumný vzorek zahrnuje všechny 4 postupné ročníky. Výsledky tohoto souboru byly hodnoceny jako celek a srovnány se vzorkem odsouzených. Vzhledem k tomu, že se objevily další zajímavé údaje, skupiny ISŠTE byly analyzovány podrobněji a porovnávány vzájemně mezi sebou.

2.4 Stanovení výzkumných hypotéz

Hypotéza č. 1

Poruchy chování vyústí v pozdějším věku jedince do trestné činnosti.

Hypotéza č. 2

Trestná činnost souvisí s dosaženým stupněm vzdělání.

Hypotéza č. 3

Kriminalita souvisí s kvalitou rodinného zázemí jedince a výchovnými přístupy v rodině.

Hypotéza č. 4

Trestná činnost souvisí s abúzem látek vyvolávajících závislost - drog a alkoholu.

2.5 Vyhodnocení výsledků jednotlivých hypotéz

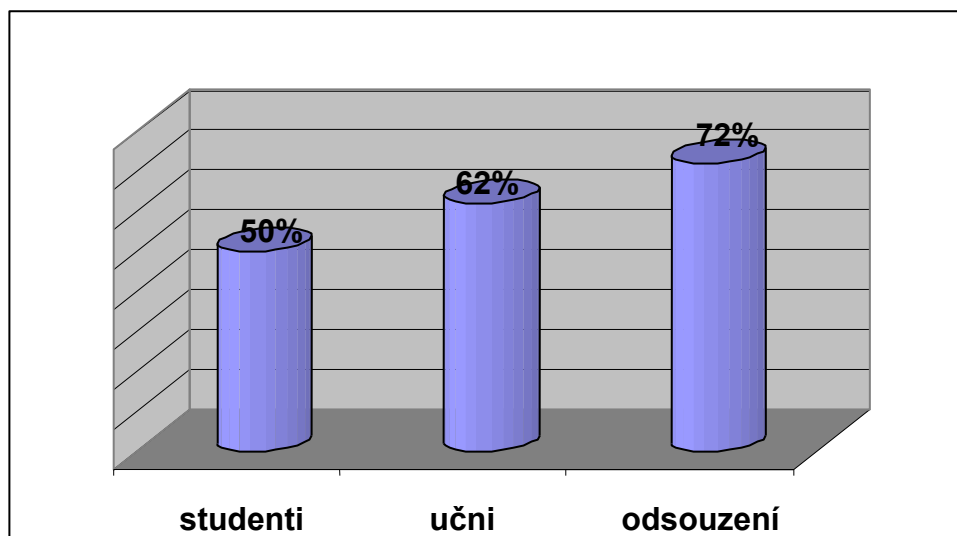
Hypotéza č. 1

Hypotéza je ověřována otázkami č. 1, 2, 3, a 4. Tato hypotéza byla potvrzena. Z šetření vyplývá, že ve zkoumaném souboru odsouzených vykazovalo poruchy chování ve smyslu záškoláctví, krádeží, útěků z domova, nerespektování rodičů a agresivity 72 % respondentů, u zkoumaného souboru žáků ISŠTE dochází k následnému rozvrstvení 62 % učni, 50 % studenti (viz. tabulka č. 2 a graf č. 1).

**Tabulka č. 2 - Poruchy chování
(hypotéza č. 1, otázka č. 1)
(v %)**

Ukazatel	Studenti	Učni	Odsouzení
Záškoláctví	18	45	44
Krádeže	2	26	56
Útěky, toulky	6	14	4
Nerespektování rodičů	21	19	24
Agresivita	14	21	12
Celkem	50	62	72

Graf č. 1 - Problémové chování (hypotéza č. 1)

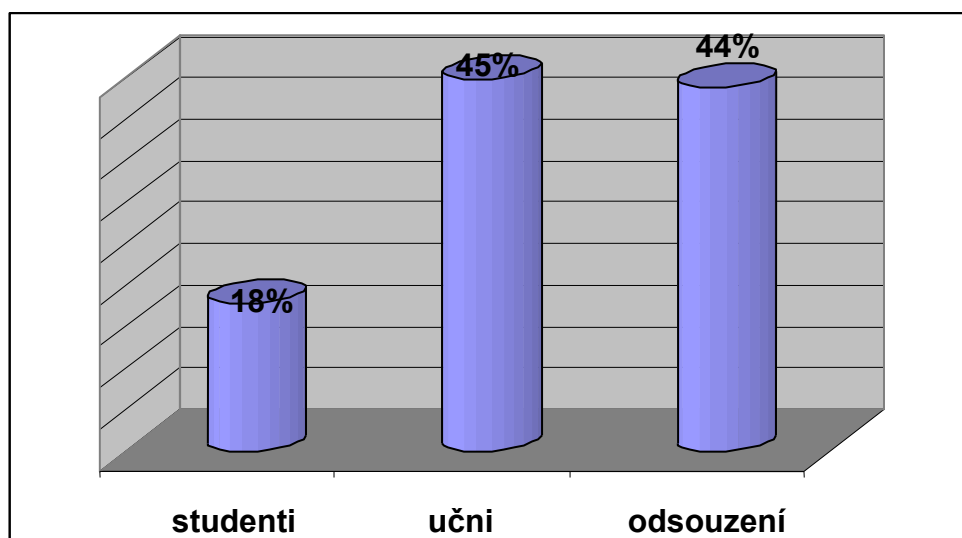

Jednotlivé skupiny se liší i druhem problémového chování. Záškoláctví je nejvíce zastoupené u učňů, nejméně u studentů. Krádeže páchali nejvíce odsouzení, nejméně studenti. Útěky z domova přiznávají nejméně odsouzení a nejvíce učni. Rodiče nerespektovalo nejvíce odsouzených, nejméně učňů. Agresivita dominuje u učňů, nejméně je zastoupena u odsouzených.

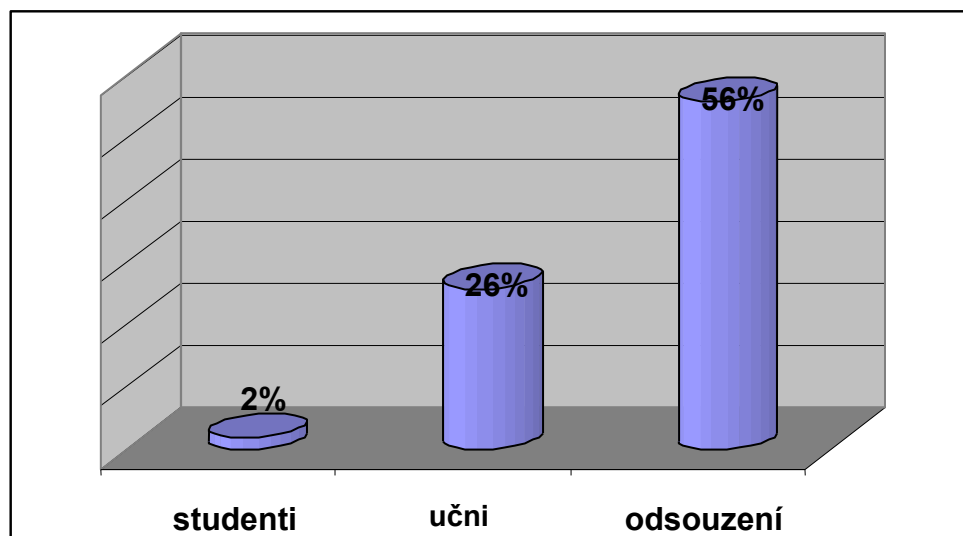
Podrobné rozvrstvení ukazují grafy č. 2, 3, 4, 5, 6 a tabulka č. 2.

Kázeňsky řešeno sníženým hodnocením chování v rámci školy bylo 48 % odsouzených, učňů 30 % a studentů 6 %. Policií bylo do věku 19 let vyšetřováno 64 % odsouzených, 36 % učňů a 21 % studentů.

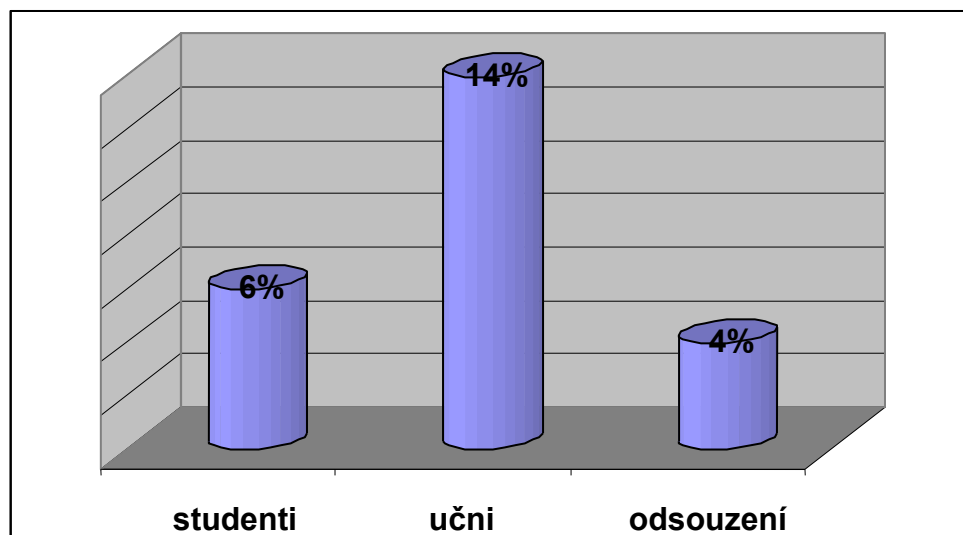
Graf č. 2 – Záškoláctví (hypotéza č. 1)

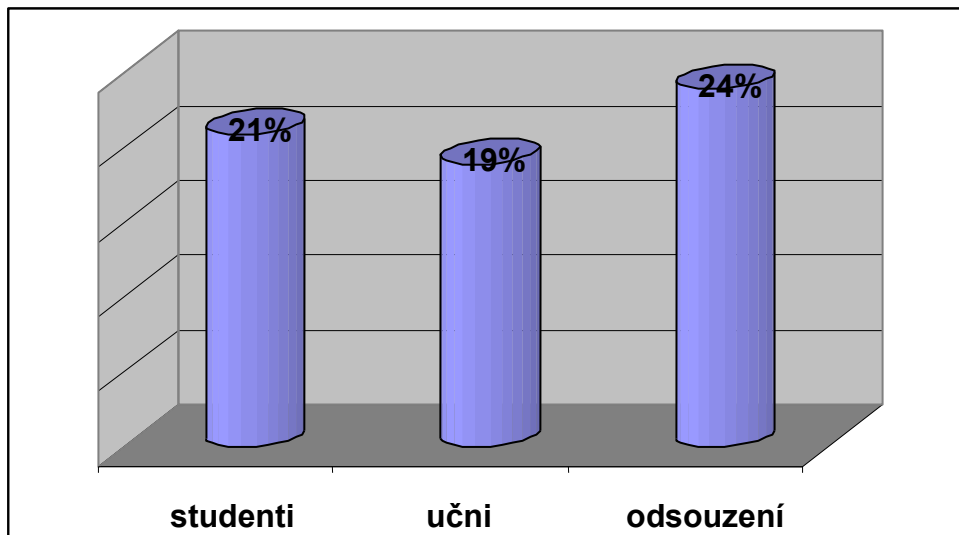
Graf č. 3 – Krádeže (hypotéza č. 1)

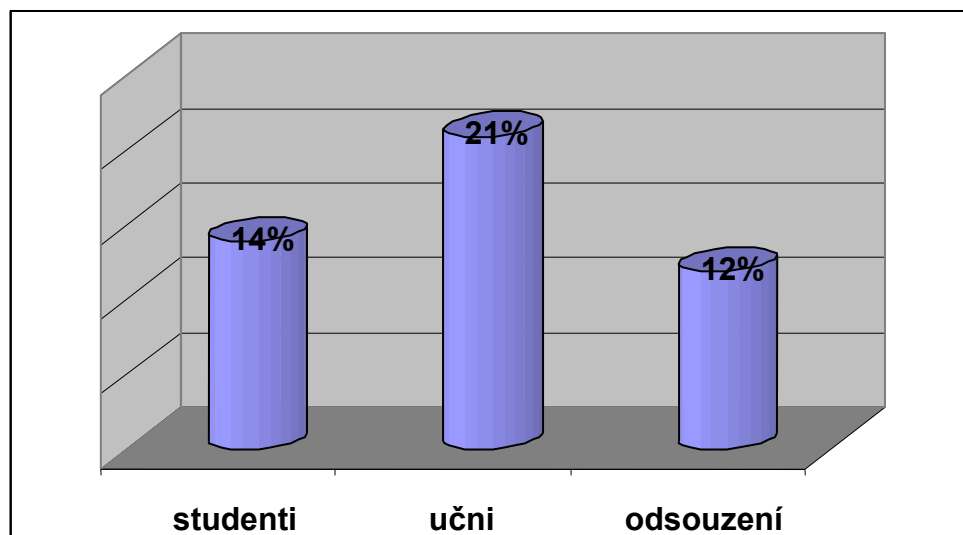
Graf č. 4 – Útěky z domova, toulky
(hypotéza č. 1)

Graf č. 5 - Nerespektování rodičů
(hypotéza č. 1)

Graf č. 6 - agresivita
(hypotéza č. 1)

Zajímavé je, že relativně vysoká četnost poruch chování, které byly zaznamenány a řešeny institucemi - školou a policií - se neodráží v údajích o umístění jedince v některém výchovném zařízení, ani ve sníženém stupni hodnocení chování. Ve výchovném zařízení bylo umístěno pouze 4 % odsouzených a 3 % studentů (viz tab. č. 3). Tento rozpor lze odůvodnit větší tolerancí jak pedagogických, tak sociálních pracovníků. Bohužel tato situace pak upevňuje a rozvíjí u dětí pocit beztrestnosti a vede ke gradaci nežádoucího chování. Nutno podotknout, že faktor beztrestnosti byl často uváděn všemi skupinami respondentů jako důvod narůstající kriminality mládeže.

Tabulka č. 3 - Poruchy chování (hypotéza č. 1, otázky č. 2, 3 a 4)
(v %)

Ukazatel	Studenti	Učni	Odsouzení
Snížené hodnocení chování	6	30	48
Vyšetřování policií	21	36	64
Umístění mimo rodinu	3	0	4

Hypotéza č. 2

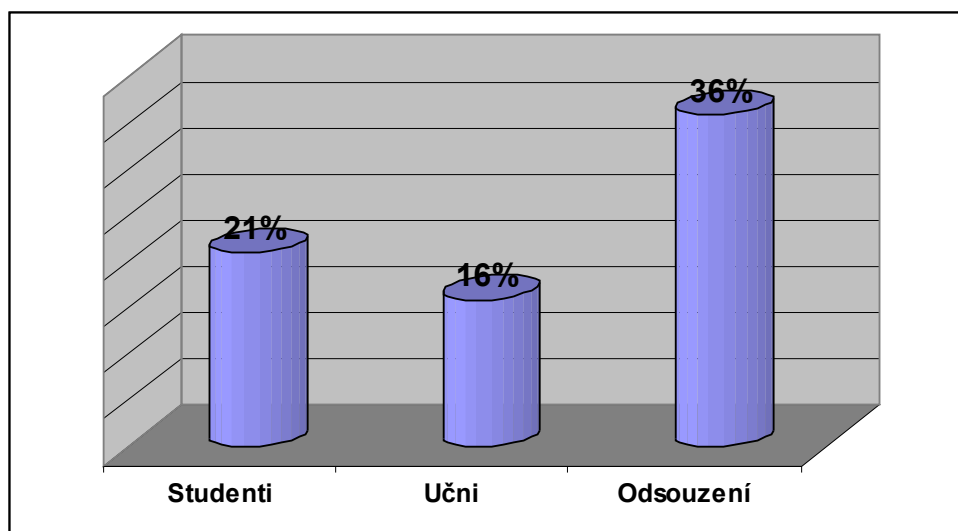
O hypotéze vypovídají otázky č. 5, 6, a 7. Také tato hypotéza byla potvrzena. 36 % odsouzených hodnotí svůj školní prospěch jako špatný, studenti 21 % a učňové překvapivě hodnotí

prospěch nejlépe, jako špatný pouze v 16 % (viz tab. č. 4 a graf č. 7).

**Tabulka č. 4 - Prospěch ve škole
(hypotéza č. 2, otázka č. 5)
(v %)**

Respondenti	Jako špatný prospěch hodnotí
Studenti	21
Učni	16
Odsouzení	36

**Graf č. 7 - prospěch ve škole
(hypotéza č. 2)**

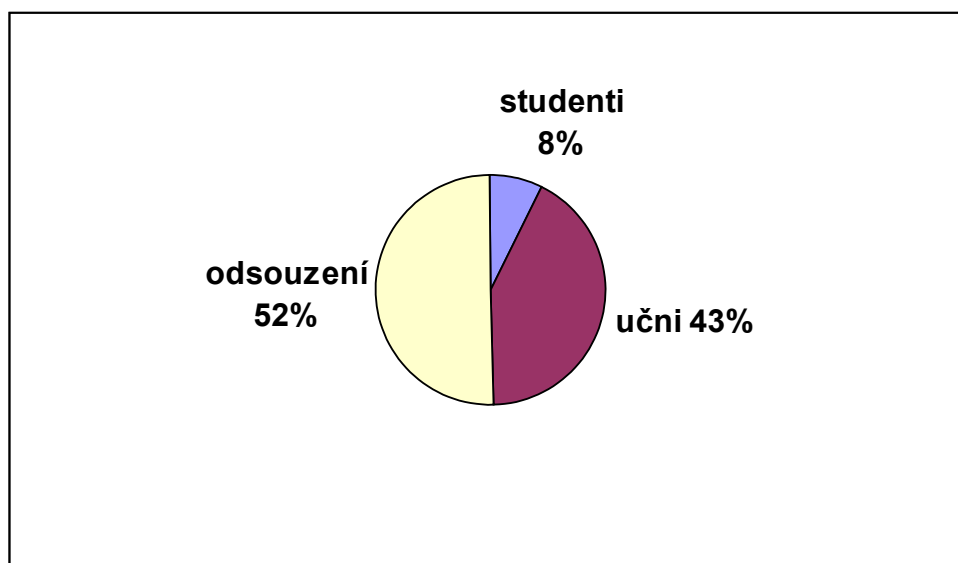

Odsouzení ukončili svoje vzdělávání povinnou školní docházkou v 56 %, zbylí se vzdělávali na středním stupni, a to jak v OU, SOU i SŠ. Prokázala se souvislost mezi ukončeným vzděláním a výskytem sledovaných rizikových faktorů, a to většina jedinců přiznává abúzus látek vyvolávajících závislost, pochází z neúplných rodin, ve většině případů udává konfliktní soužití v rodině, výchovný styl rodiny hodnotí jako přísný a vztah k rodičům označují jako záporný.

Hypotéza č. 3

Hypotéza byla potvrzena. Tato hypotéza je ověřována v otázkách č. 8, 9, 10, 11, 12, 13. K nejčastějšímu výskytu neúplné rodiny dochází ve skupině odsouzených, a to v 52 %, uční 43 % a studenti 8 % (viz graf č.8).

**Graf č. 8 – Podíl neúplných rodin
(hypotéza č. 3)**

Většina respondentů v obou výzkumných souborech hovoří o soužití v rodině jako o nekonfliktním a vztah s rodiči vnímá jako dobrý. Přitom výchovný styl rodiny za přiměřený označilo 40 % odsouzených, ostatní hodnotí rodinnou výchovu jako nepřiměřenou, a to jak ve smyslu nadměrného řízení - 24 %, tak ve smyslu benevolentního přístupu rodiny 20 % až k nezájmu - 16 % (viz tab. č. 5 a graf č. 9).

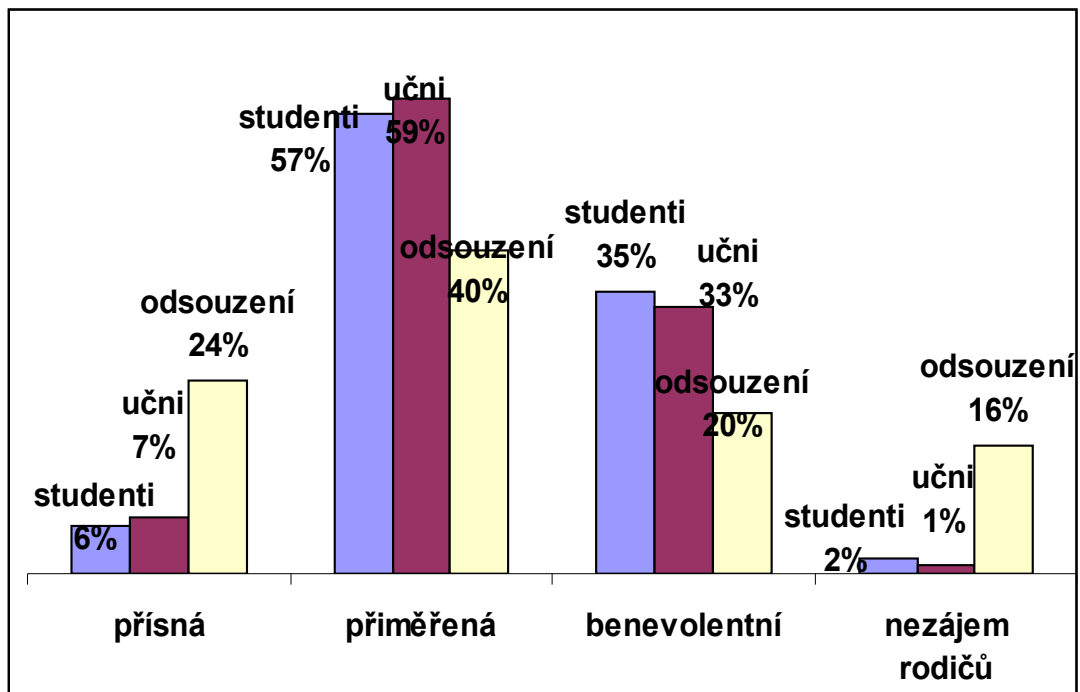
Tabulka č. 5 - Výchova v rodině (hypotéza č. 3, otázka č. 12)
(v %)

Respondenti	Přísná	Přiměřená	Benevolentní	Nezájem rodičů
Studenti	6	57	35	2
Uční	7	59	33	1
Odsouzení	24	40	20	16

Souvislost mezi spáchanou trestnou činností a rodinnými poměry spatřuje 30 % odsouzených. Stejný je počet odsouzených, u nichž byl trestán nějaký člen rodiny. V souboru ISŠTE odpovědělo kladně na tuto otázku pouze 10 % respondentů (viz tab. č. 6).

Rodinné klima zasažené abúzem alkoholu je nejvýraznější u rodin odsouzených a to v 58 %, 45 % u učňů a u studentů ve 28 % (viz tab. č. 7 a graf č. 10).

Graf č. 9 Výchova v rodině (hypotéza č. 3)

Tabulka č. 6 - Souvislost mezi spáchanou
trestnou činností a rodinnými poměry
(hypotéza č. 3, otázka č. 14)
(v%)

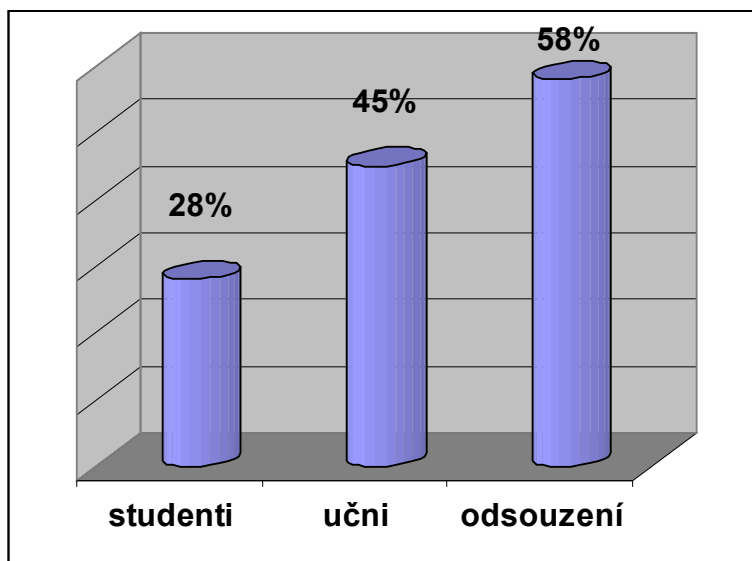
Respondenti	Trestán rodinný příslušník
Studenti	3

Učni	7
Odsouzení	30

**Tabulka č. 7 - Abúzus alkoholu
(hypotéza č. 3 a č. 4, otázka č. 13)
(v %)**

Respondenti	Abúzus alkoholu	
	rodičů	respondentů
Studenti	28	30
Učni	45	52
Odsouzení	58	29

**Graf č. 10 - Abúzus alkoholu u rodičů
(hypotéza č. 3)**

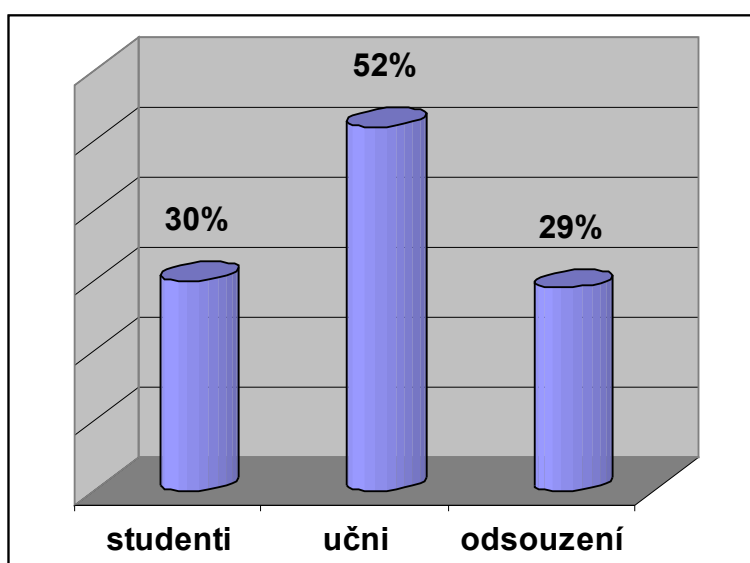
Vyplývá i souvislost mezi materiálním zajištěním rodiny a rizikovým chováním členů rodiny. Odsouzení hodnotili období s větším časovým odstupem a rovněž i tím, že materiální zajištění rodiny je postupně více náročné.

Hypotéza č. 4

Hypotéze se věnují otázky č. 13, 14, 15, 16, a 17. Tato hypotéza se nepotvrdila. Výsledky označují abúzus alkoholu u učňovské mládeže v 52 %, studenti se podílejí 30 % a odsouzení přiznávají abúzus alkoholu pouze ve 29 % (tab. č. 7 a graf č. 11).

V otázce drog je situace obdobná 52 % uční, 42 % studenti a nejméně 24 % odsouzení. Z toho pravidelné zneužívání návykové látky uvádí 4 % učňů, 3 % studentů a 12 % odsouzených. Občasné užívání přiznává 48 % učňů, 39 % studentů a 12 % odsouzených (tab. č. 8 a graf č. 12).

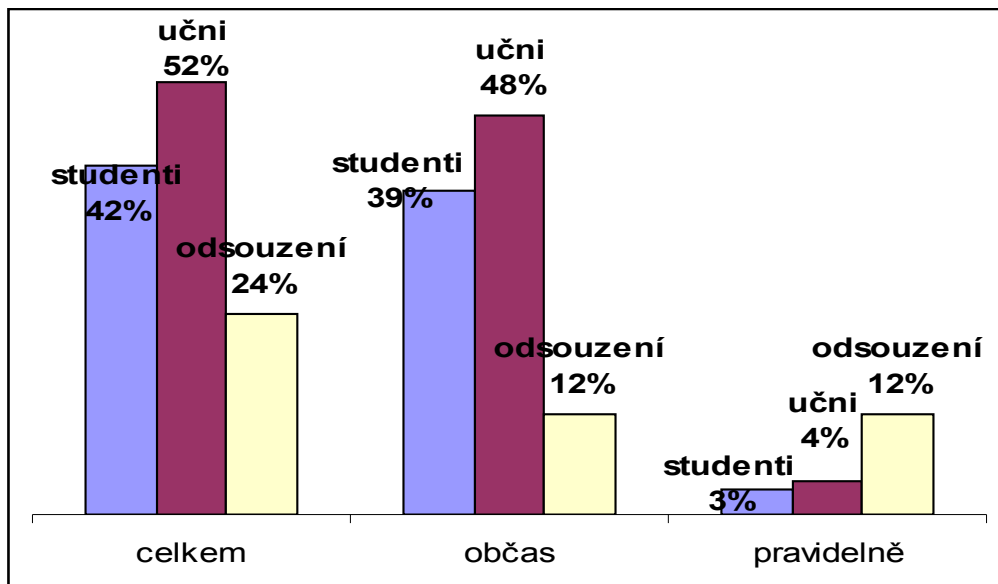
**Graf č. 11 – Abúzus alkoholu u frekventantů
(hypotéza č. 4)**

Tabulka č. 8 - Návykové látky
(hypotéza č. 4, otázka č. 15)
 (v %)

Užívání návykové látky	Studenti	Uční	Odsouzení
Občas	39	48	12
Pravidelně	3	4	12
Celkem	42	52	24

Graf č. 12 - Návykové látky - užívání
 (hypotéza č. 4)

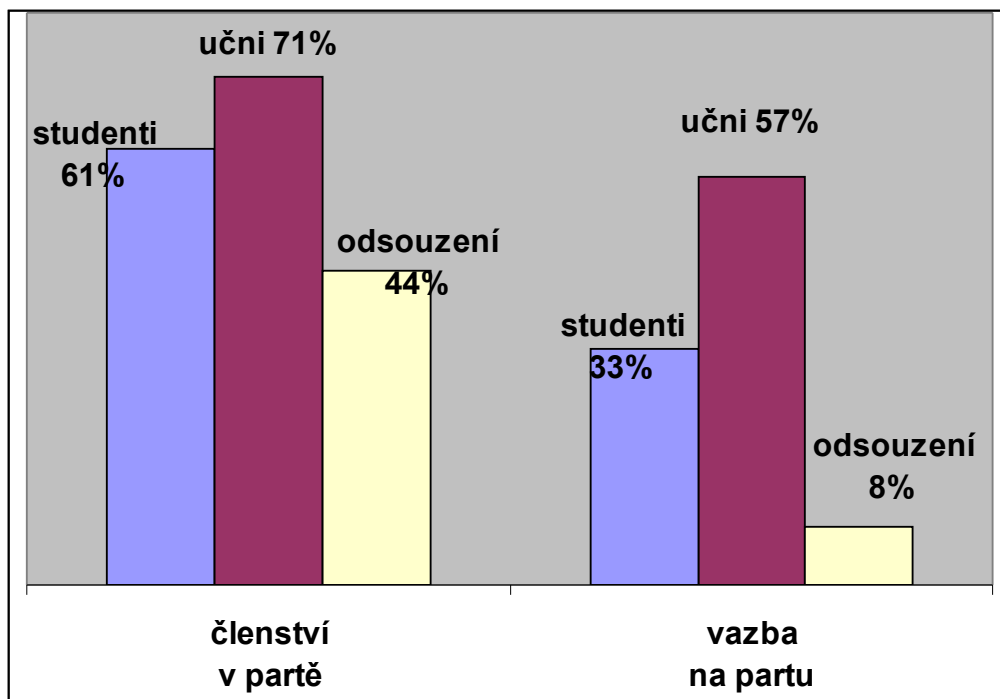
U mnohých jedinců se návyk na drogu a alkohol vytváří v partě, a to buď imitací z nedostatku vlastní zkušenosti nebo po výzvě či nátlaku ostatních členů skupiny, do níž jedinec často touží patřit nebo být jí přijímán. Dle šetření se k členství v partě přiznávají nejméně odsouzení - 44 %, kteří též uvádějí, že v partě trávili poměrně málo času jen 8 %. Zatímco studenti se k členství v partě hlásí v 61 % a učni dokonce v 71 %. Studenti tráví v partě hodně času, vazba na partu je významná ve 33 %, u učňů v 57 %. Tuto problematiku ilustruje tabulka č. 9 a graf č. 13.

Nepotvrzení hypotézy č. 4 si lze vysvětlit skutečností změny struktury problémového chování, zejména v oblasti, která se týká problematiky látek vyvolávajících závislost. Tato problematika byla v období dětství u zkoumaných odsouzených méně zastoupena. Navzdory rozšířené preventivní aktivitě se postupně stává více běžnou a klesá do nižších věkových skupin, ve kterých se zneužívání návykových látek stává běžnější.

Tabulka č. 9 - Parta
(hypotéza č. 4, otázky č. 16 a 17)
 (v %)

Respondenti	Člen party	Vazba na partu
Studenti	61	33
Učni	71	57
Odsouzení	44	8

Graf č. 13 - Parta (hypotéza č. 4)

V průběhu šetření na ISŠTE došlo ke zviditelnění drogového problému právě na této škole. Po kolapsu jednoho studenta, který se vlivem předávkování drogou ocitl ve zdravotnickém zařízení, došlo k policejní akci, která vyústila v odhalení některých studentů, kteří jsou aktuálně vyšetřováni policií pro trestný čin. Závažnou okolností provázející trestnou činnost mládeže je zneužívání drog a alkoholu. Dle informací sociálních kurátorů je na Sokolovsku většina trestných činů

spáchaných osobami mladšími 18 let doprovázena předchozím požitím alkoholu nebo drogy.

Uvedené odpovědi týkající se této problematiky byly ovlivněny skutečností, že vzorek odsouzených musel být, v souladu

s vnitřním řádem vězeňského zařízení, nabírán za přítomnosti pracovníka vězeňské služby, což mohlo vést při vyplňování dotazníku k obavě z negativního dopadu kladné odpovědi a nezachování anonymity. Šetření se provádělo po menších skupinách. Odsouzení mají v rámci výchovného programu možnost pohybu mimo vězeňské zařízení.

2.6 Další zjištění

Při vyhodnocování jednotlivých dotazníků se u respondentů, kteří odpovídali kladně na otázku č. 1 v některém bodě, (tj. vykazovali aspoň jeden druh poruch chování), objevují vždy více než dvě odpovědi potvrzující přítomnost rizikového faktoru. Potvrzena je přímá souvislost mezi agresivitou, která se objevuje v souvislosti s přítomností abúzu drog nebo alkoholu, neúplnou rodinou a benevolentním rodičovským vedením.

Na ISŠTE je ustanovena funkce Metodika prevence sociálně patologických jevů z řad učitelů. Respondenti nebyli schopni označit jméno učitele, který se prevencí zneužívání návykových látek věnuje výrazněji, než jsou jeho běžné povinnosti.

Krádeže se dotýkají zejména vazby jedince na partu. A při záškoláctví nalézáme faktor party rovněž. Útěky z domova a nerespektování rodičů při nepřiměřeném výchovném vedení rodiny (benevolentním i nadměrně direktivním) je rovněž v prokazatelné souvislosti.

Všechny skupiny respondentů vyjádřily přesvědčení, že kriminalita mládeže se neustále zvyšuje, 93 % studenti, 91 %

učňi a 96 % odsouzení (otázka č. 18).

V posledních letech se stále častěji objevují novinové titulky typu: „Útoky dětí jsou stále brutálnější“, „Děti páchají více násilných činů“, „Kriminalita dětí je alarmující“ a podobně. Média nás zaplavují množstvím případů, reportáží a článků, ze kterých je patrné, že děti jsou násilnější, brutálnější, bezcitnější a mají větší sklony k páchání trestné činnosti.

Jiný názor projevily 4 % odsouzených, 9 % učňů a 7 % studentů, dle jejichž názoru je kriminalita mládeže stejná. Názory na příčiny nárůstu kriminality se u všech tří skupin shodují pouze v oblasti nedostatků výchovy v rodině - nezájem rodičů o dítě, nedostatečná péče, benevolentní výchova. Odsouzení spatřují příčiny především v beztrestnosti, sociální situaci a změnách přinášených vývojem doby. Faktor „jiné doby“ se objevuje pouze v této skupině. Pro učňovskou mládež hrají roli drogy, nuda, parta a způsob sebeprosazení. Studenti označují odpovědnost médií, drog, sociální situaci, špatnou práci policie, které pachatelé unikají a beztrestnost. Jako jediní uvádějí studenti romskou kriminalitu.

Krádež čokolády hodnotilo 64 % studentů a 61 % učňů jako frajeřinu, tolerance těchto skupin je v rozporu s hodnocením odsouzených, dle jejichž názoru jde v 85 % o trestný čin, zlodějinu.

2.7 Výzkumy a statistiky

Stav kriminality v určité době i jeho změny v porovnání

s dobou minulou či prognózy změn v čase budoucím, jsou v naší době obvykle popisovány a dokladovány statistickými údaji a komentáři k těmto údajům.⁶⁰ Nejčastěji jsou to údaje a komentáře orgánů činných v trestním řízení, především pak policie.

Statistické údaje o kriminalitě mládeže jsou děleny do dvou kategorií. Na údaje o trestné činnosti dětí, nezletilých, nedospělců (jak jsou v různých resortech označovány), tj. osob mladších 15 let a údaje o trestné činnosti mladistvých (osob ve věku od 15 let do 18 let).⁶¹ U první kategorie jsou základním zdrojem statistiky Policie ČR a doplňkem statistiky Nejvyššího státního zastupitelství. U mladistvých (již trestně odpovědných osob) jsou pak zdrojem jak údaje policie, tak i státních zastupitelství a soudů, nejčastěji ty údaje justiční statistiky, jež jsou publikovány v ročence kriminality MSp. Latence kriminality dětí a mladistvých se odhaduje jako větší než část evidované kriminality a její morální následky jsou považovány za společensky závažnější než u dospělých.

Výrazně převažuje majetková trestná činnost, následuje tzv. zbývající, ve které je zastoupeno především sprejerství, výtržnictví, drogové delikty⁶², maření úředního rozhodnutí, podílnictví a dopravní nedbalostní trestné činy. Za majetkovou a zbývající trestnou činností následuje násilná trestná činnost a podíl mravnostní kriminality činí 2 %. Komentáře policejní statistiky za rok 2003 (ve srovnání s rokem 2002) uvádějí ohledně trestné činnosti mladistvých snížení počtu pachatelů trestné činnosti z řad mladistvých (o 1,8 %) i o počtu trestných činů spáchaných mladistvými (dokonce o 10,3 %). Varující je poměrně výrazný vzestup počtu policií

⁶⁰ Příloha č. 2

⁶¹ Příloha č. 3

⁶² Příloha č. 4

evidovaných trestných činů loupeže spáchaných mladistvými (z 481 v roce 2002 na 539 v roce 2003 a na 611 v roce 2004), ale i určité zvýšení počtu znásilnění (z 18 v roce 2003 na 24 v roce 2004). Počet vražd spáchaných mladistvými činil v letech 2002 a 2003 – 5 vražd ročně, v roce 2004 mimořádných 12 vražd. Pokud jde o trestný čin krádeže, mladiství se ho většinou dopouštějí ve skupinách a často ve spojení s osobami mladšími 15 let. Obvykle se jedná o kapesní krádeže, ke kterým dochází v městské hromadné dopravě a na tržištích. Dále dochází ke krádežím v obchodních domech, přičemž zde odcizené věci jsou zpravidla určeny k prodeji a za utržené peníze si mladiství kupují drogy. Dalšími nejfrekventovanější páchanými trestnými činy mladistvými jsou tradiční trestné činy poškozování cizí věci a nově kriminalizované poškozování a zneužití záznamu na nosiči informací, dále neoprávněné užívání cizí věci a ublížení na zdraví.

Pokud jde o sankcionování mladistvých, tak nejčastěji jsou mladiství delikventi odsouzeni za majetkové trestné činy. V roce 2003 bylo z celkového počtu 3 512 odsouzených mladistvých delikventů (včetně 258 dívek) odsouzeno za majetkové trestné činy 1 508 osob, tj. téměř polovina. Celkem 2 048 mladistvých bylo odsouzeno k trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem a pouze 213 mladistvých k nepodmíněným trestům odnětí svobody.

Od roku 2003 se častěji objevuje počet vražd a zároveň výrazně klesá počet majetkových trestných činů. Vysoký je podíl pachatelů do 18 let, kteří se dopustili dvou, tří i více skutků. Nelze se však nezmínit, že rozmáhajícím se jevem ovlivňujícím úroveň a obsah delikvence mládeže je především rozšiřující se užívání drog, a to mezi stále mladší skupiny

mládeže. Množí se projevy dětské prostituce, chorobného hráčství a účast dětí na pornoprodukcí a vydírání se stále zvyšuje. Gangy mladistvých, ale i dětí, byť jsou zaměřeny na majetkovou trestnou činnost, se vyznačují sklonem k násilnému jednání, přičemž její útoky vůči lidem a věcem jsou často nezvykle brutální. U části nezletilých pachatelů pak vzniká dojem, že jsou beztrestní, že právo patří až do světa dospělých. O vlastním kriminálním skutku vyprávějí často bez zábran, k následkům, kterým je vystavena oběť, se stavějí cynicky a odmítají existenci vlastních výčitek svědomí a soucit s poškozeným.

Orgány činné v trestním řízení se sice snaží reagovat na delikvenci mládeže stále novými či staronovými opatřeními, např. specializací pracovníků policie, státních zástupců a soudů, avšak v uplatňování těchto opatření jsme nedůslední a laxní.

Životní styl mnohdy určuje rozvoj médií a sdělovacích technik, kam spadá nejen televize, rozhlas a telefony, ale i počítačový svět včetně Internetu. Při hledání důvodů disfunkčního jednání dětí je samozřejmě snazší poukázat na neživá, vzdálená a svým způsobem virtuální média. Méně populární už je se ptát, zda rodina, bezprostřední okolí dítěte a společnost fungují tak, jak by měla a zda máme správně uspořádané životní priority.

3. Závěr

Musíme se smířit s faktem, že kriminalita ještě dlouho zůstane součástí našeho běžného života a že kriminalita mládeže nemůže být výjimkou. Lze ji však ovlivňovat jak co do rozsahu, tak i co do závažnosti.

Nejen hledání funkčních preventivních opatření, ale i hledání funkčních výchovných postupů a opatření, jejichž uplatnění by vedlo ke zkvalitnění výchovného procesu, je v současnosti ovlivňováno různými problematickými názory a předsudky. Mnozí odborníci s rozhodovací pravomocí nejsou ochotni se smířit s rozšiřující se globalizací, s ohromnými přesuny příslušníků jednotlivých států po světě, radikálně odlišných kultur, náboženství, morálky, a nejsou ochotni reagovat na rozpad tradiční rodiny. Těžko se vyrovnávají s celoživotním zaměstnáním žen, upřednostňováním kariéry mnohými lidmi před rodinou, se změnou postavení mládeže ve společnosti, s její častější společenskou nezávislostí na rodičích. Dosud uplatňovaná opatření prokazatelně nemají předpokládaný účinek ani na pachatele, ani na prostředí vytvářející podmínky pro existenci a šíření kriminality.

Velká část trestné činnosti dětí zůstává neřešená, resp. je řešená málo důrazně a málo účinně. Zůstává v kompetenci rodiny, školy. Při řešení zúčastněné složky nespolupracují, často působí protisměrně. Úspěšný socializační proces předpokládá vzájemnou součinnost více faktorů a pak probíhá bez výrazných odchylek. Toto je však stav ideální. Při narušení některého socializačního faktoru může dojít k narušení sociální adaptace jedince. Jakkoli je

neoddiskutovatelná multifaktoriální podmíněnost vzniku poruch chování a zejména vyústění poruch chování do trestné činnosti, je vliv jednotlivých socializačních faktorů na osobnost dítěte jinak účinný. Některé složky nemůžeme ovlivnit vůbec, případně jen velmi těžko (chromozomální aberace, perinatální rizika), u jiných faktorů máme možnosti větší. Rodina je socializační faktor velmi významný a její vliv velmi výrazný. Rodinná harmonie, ev. disharmonie na nejrůznějších úrovních (vztahů i struktur) formuje jedince od prvních momentů jeho života. Prostředí rodiny je velmi citlivé. Může však mít velmi nízké schopnosti uplatnit se jako žádoucí socializační faktor. Jakýkoli zásah zvenčí však vnímá jako omezující a ohrožující, odmítá jej a brání se mu. Ve skutečnosti však sleduje stejný cíl - optimální socializaci svého dítěte. Mnohá opatření však podporu rodiny potřebují, jejich účinnost na zlepšení situace - úpravu problémů dítěte - je stanoviskem rodiny a její výchovnou praxí přímo podmíněna.

Spolupracuje-li rodina na všech úrovních s dalším socializačním prvkem, školou, je pravděpodobnost zvládnutí poruchových reakcí dítěte lepší, zvláště jsou-li signály zachyceny včas. Pak máme, jako společenský mechanismus, větší šanci odolávat i takovým kriminogenním faktorům, jako jsou návykové látky. Rodiče nesou plnou zodpovědnost za jednání dětí, přesto nejsou nijak postihováni ani za zanedbávání svého potomka. Při větším deliktu svalují vinu na kamarády, partu, školu s argumentem, že oni o ničem nevěděli, oni musí chodit do práce a živit rodinu. Pracovní doba rodičů se po roce 1989 mnohdy protáhla do pozdních hodin a většina z nich netuší, co jejich děti celé dny dělají. S většinou závadově

se chovajících dětí se nikdo nezabývá. Výjimečně je jejich chování předmětem zájmu sociálních pracovníků, učitelů atd., a to spíše v těch případech, kdy jsou zadrženi policií pro spáchání přestupku či trestného činu a rodina je nakloněna závadové chování svých dětí řešit. Je mnohem více případů, kdy školy, rodiny a širší sociální okolí závadové chování omlouvají a bagatelizují.

K omluvení absence žáka ve škole již nemusí být potvrzení od lékaře jako v minulosti, ale postačí omluvenka od rodičů, které mnohdy neomluvenou absenci kryjí.

Jednoznačně lze souhlasit s preferencí výchovného přístupu před trestajícím. Bez zásadní a skutečné neformální angažovanosti rodinných systémů, bude snažení společnosti jen planým očekáváním. Jde jen o to skloubit obecně platná mravní pravidla s nároky současné doby, obnovit úctu k lidským hodnotám, řešit problémy, o nichž víme, že nejsou odstranitelné. Řešit je v systému preventivních opatření, využívat predikčních informací o budoucím vývoji společnosti, vyplývajících z výzkumů společenských věd, a nezabývat se problémy až tehdy, způsobují-li viditelnou destrukci.

Stanoveného cíle bylo dosaženo a tato práce se zabývá trestní činností mládeže, kriminogenními faktory u dětí a mládeže, nepředpokládá získání odlišných informací vzdálených od všeobecně uznávaných údajů. Jejím úkolem není polemizovat s již objeveným a uznávaným, ale zjistit aktuální stav na Sokolovsku. Základními výzkumnými momenty byly faktory rodiny, školy a vzdělání vůbec, poruchy chování, vrstevnické skupiny a užívání návykových látek.

Žijeme v době, kde značná část obyvatel vynakládá nemalé prostředky na různé typy her s naivní nadějí, že právě z nich

se díky výhře stanou milionáři. Kde se užíví tisíce prostitutek, četní provozovatelé erotických salónů, heren a výherních automatů, kde prosperuje pornografie i prodej alkoholu a drog. Snaha zbohatnout nebo alespoň snaha vydělat, vede k uskutečňování množství drobných i velkých podvodů a dalších kriminálních činů, které nejen, že často nejsou postihovány, ale není příliš velký zájem je zjišťovat a ani odsuzovat. Přestupky proti zákonu lze počítat na miliony a pro osoby, které se jich dopouštějí, jsou stereotypním způsobem chování, nelze očekávat, že výskyt sociálně patologických jevů a její negativní vliv na děti a mládež lze nějak radikálně snížit. Děti spíše absorbují to, co se ve skutečnosti kolem nich děje, ne to, co dospělí verbálně demonstrují, že se děje.

Literatura

Arterburn, S., Burns, J.: Drogy klepou na dveře, Brno, Nová naděje 2001

Čáp, J.: Psychologie pro učitele, Praha, SPN 1980

Čech, T.: Škola a sociálně patologické symptomy v projevech žáků, Brno, MSD 2002

Dařílek, P.: Kapitoly z pedagogický, Olomouc 1995

Drvota, S.: Úzkost a strach, Praha, Avicenum 1971

Gjuričová, J., Žárský, M.: Vývoj kriminality v ČR, Kriminalistika 32, č. 1, Praha 1991

Graham, J. - Bennet, T.: Strategie prevence kriminality v Evropě, Praha, Institut pro kriminologii 1996

Helus, Z.: Dítě v osobnostním pojetí, Praha, Portál 2004

Jahnukainen, M.: Social exclusion and dropping out of edukation, Oxford 2001

Klíma, P. - Klíma, J.: Základy etopedie, Praha, SPN 1978

Kohoutek, R a kol.: Základy pedagogické psychologie, Brno, Cerm 1996

Kohoutek,R.: Metoda dotazníku pro pedagogy,Ostrava,
Cerm 1998

Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence,
Praha, Vicotire Publishing 1995

Lakomá,J.: Skupinová psychoterapie v reedukačním
procesu, Ostrava, Repronis 1993

Linhart,J. a kol.: Slovník cizích slov, Dialog 2005

Lorenz,K.: Takzvané zlo, Praha, Academia 2003

Matoušek,O. Kroftová,A.: Mládež a delikvence,
Praha, Portál 1998

Matoušek,O.: Rodina jako instituce a vztahová síť,
Praha, Slon 1995

Michalová,Z: Analýza dílčích aspektů specifických
poruch, Praha, UK 2004

Nakonečný,M.: Sociální psychologie, Praha, Academia
1999

Nešpor,K...: Vaše děti a návykové látky, Praha,
Portál 2001

Nešpor,K. a Csémy,L.: Alkohol, drogy a vaše děti,
Praha, Besip 1997

Nešpor,K.,Csémy,L.,Pernicová,H.: Prevence problémů
působených návykovými látkami na školách, Praha,
Besip 1995

Nešpor, K. - PhDr. Csémy, L.: Co by měli vědět rodiče a další dospělí, kteří se starají o děti a dospívající, Praha, Fortuna 2002

Nežkusil, J.: Československá kriminologie, Praha, Panoráma 1978

Němec, J.: Psychopatie a kriminalita, Centurion, Praha 1993

Novotný, O. - Zapletal, J.: Základy kriminologie, Praha, UK 1993

Presl, J.: Drogová závislost, Praktické rady lékaře, Praha, Maxdorf 1994

Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J.: Pedagogický slovník, Praha, Portál 1997

Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha, Portál 1995

Stankowski, A.: Sociální patologie, Ostrava, OUPF 2001

Vágnerová, M.: Vývojová psychologie I, Praha 1996

Vágnerová, M.: Psychologie problémového dítěte školního věku, 2. vyd., Praha, UK 1995

Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha, Portál 1999

Večerka, K. a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, Odbor prevence kriminality MV, Praha 1997

Vymětal, J.: Psychologie, 2. vyd., Horizont 1989

Zapletal, J.: Československá kriminologie, díl. II., Praha, Policejní akademie 1994

Zapletal, J.: Kriminologie, Policejní akademie, Praha 2000

www.mvcr.cz

WHO: The International Classification of Functioning, Disability and Health, WHO, Geneva 2001

Přílohy

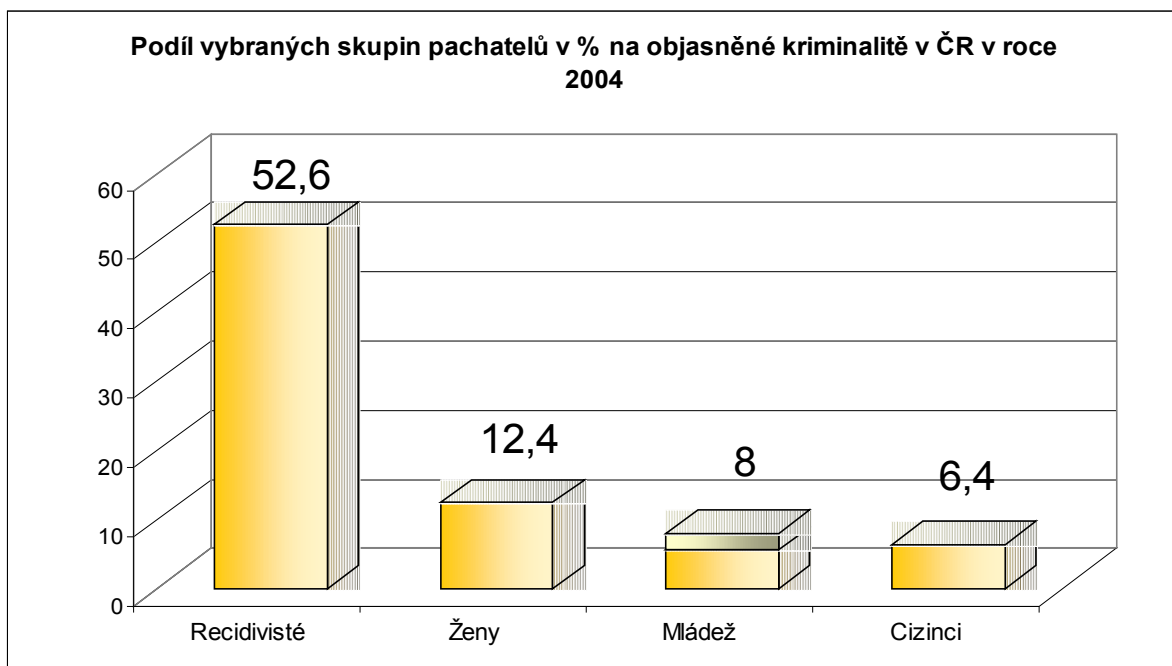
Příloha č. 1

Anonymní dotazník - kriminalita mládeže

A. Trestný čin (vypsat slovy)					
B. Byl jste ve věku 15 - 19 let vyšetřován policií					
C. Měly Vaše rodinné poměry vliv na Vaši trestnou činnost	ano			ne	
1. Problémové chování ve škole	záškoláctví	ano		ne	
	krádeže	ano		ne	
	útěky z domova, toulky	ano		ne	
	nerespektování rodičů	ano		ne	
	agresivita	ano		ne	
2. Umístění z tohoto důvodu mimo rodinu	výchovný ústav			dětský domov	
3. Byl jste ve věku do 19 let vyšetřován policií	ano			ne	
4. Snížená známka z chování ve škole	ano			ne	
5. Prospěch ve škole	dobrý (známky 1 - 3)			špatný (známky 4 - 5)	
6. Základní vzdělání ukončeno třídou	9.	8.	7.	6.	5.
7. Nejvyšší dosažené vzdělání	ZvŠ	ZŠ	OU a SOU		SŠ
8. Rodina	úplná rodina			neúplná rodina	
9. Soužití v rodině	nekonfliktní		konfliktní		
10. Vztah k rodičům	kladný			záporný	
11. Finanční zajištění rodiny	velmi dobré	spíše dobré	dobré	spíše špatné	velmi špatný
12. Výchova v rodině	přísná	přiměřená	benevolentní	nezájem rodičů	
13. Abúzus alkoholu	rodiče			vy sám	
14. Trestán rodinný příslušník	ano			ne	
15. Drogy a jiné tox. látky	vůbec	občas		pravidelně	
16. Člen party, skupiny	ano			ne	
17. Vazba na partu	výrazná			nevýrazná	
18. Názor na kriminalitu mládeže	zvyšující se		stejná	snižující se	
19. Uveďte alespoň 2 důvody proč si to myslíte					
20. Co si myslíte o kamarádovi, který v supermarketu ukradne čokoládu	zloděj			frajeřina	

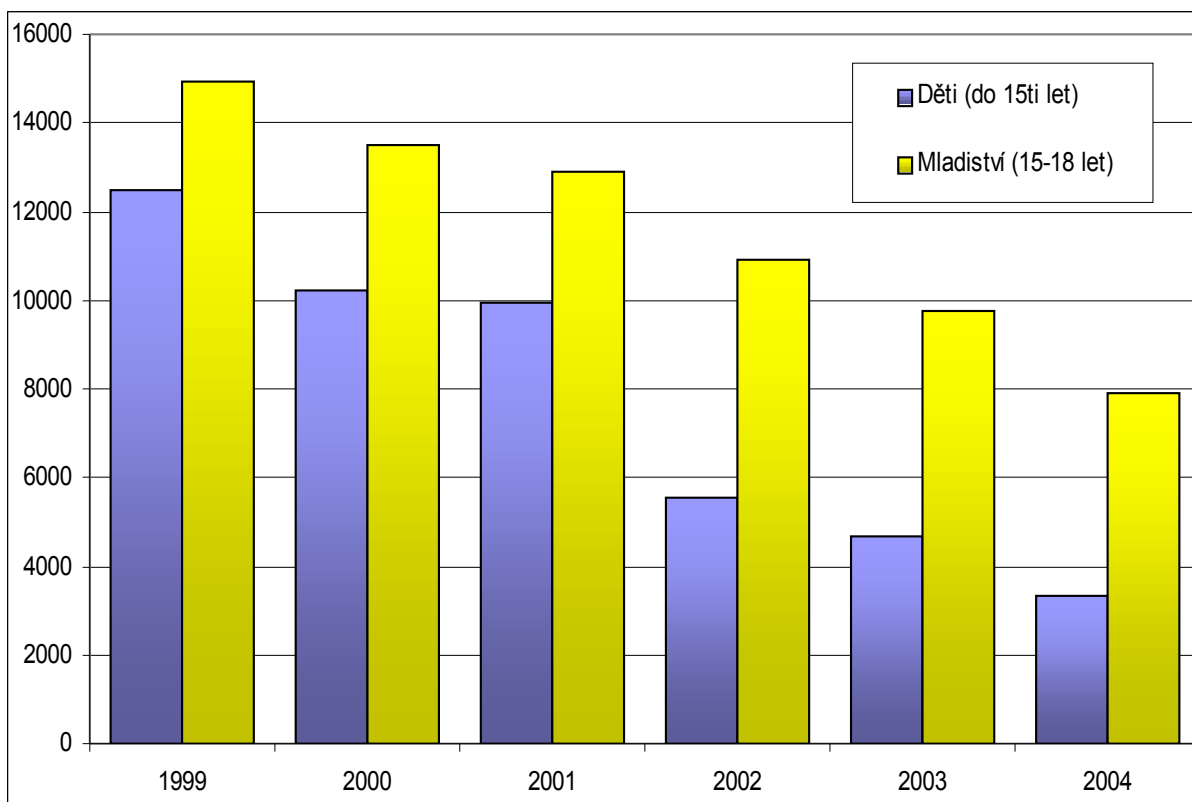
Správnou odpověď zakroužkujte, nebo označte křížkem.

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Pokles celkového počtu objasněných skutků spáchaných těmito věkovými kategoriemi pachatelů

Příloha č. 4

